

Josep M. Bofill i Pichot

(01.04.1860 - 15.04.1938)

Josep M. Bofill i Pichot

per JOSEP M. CAMARASA I CASTILLO

1. INTRODUCCIÓ

Sigui per la discreció que presidí la seva trajectòria vital, sigui perquè la mort li arribà en moments poc propicis a la remembrança, la figura de Josep Maria Bofill i Pichot ha quedat molts anys a l'ombra i no ha estat objecte d'atenció de biògrafs ni historiadors de la ciència a desgrat del seu paper important en el moment de l'arrencada de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i de les seves primeres societats filials. Fins i tot les escasses referències biogràfiques que apareixen en diferents diccionaris biogràfics són pobres i, en part, errònies. Jo mateix he de culpar-me d'haver contribuït a perpetuar alguns dels errors de biògrafs anteriors en la nota escadussera que figura a la *Gran enciclopèdia catalana*.

En el marc de l'estudi de la història de la Institució Catalana d'Història Natural, una d'aquelles filials primerenques de l'Institut d'Estudis Catalans a les primeres passes de les quals Josep M. Bofill i Pichot va contribuir, vaig ensopegar reiteradament amb la seva figura i això em va empènyer a recercar noves fonts d'informació biogràfica, diferents de les necrològiques ja conegudes i de les referències laterals en les publicacions de les diferents entitats a les quals va pertànyer i en la vida social de les quals va tenir un paper més o menys destacat. Va ser així com aquell metge aficionat a l'entomologia que no se sabia si anava o venia, entrant i sortint de consells directius de la Institució Catalana

d'Història Natural (ICHN) o de la de Ciències Naturals els primers anys del segle xx, que després seria president de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans i bibliotecari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB), se'm va començar a representar com un home de ciència que havia vist truncada la seva dedicació primerenca a la microbiologia per raons de salut i que, aprofitant un estatus socioeconòmic relativament privilegiat, va emprendre una segona carrera científica com a entomòleg que el dugué a les més altes institucions acadèmiques catalanes extrauniversitàries.

2. LES ARRELS I ELS ANYS DE FORMACIÓ

La necrològica publicada el 1949 al volum 37 del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* el fa néixer a Barcelona el primer d'abril de 1860 i així ho confirma la partida de baptisme conservada a l'expedient acadèmic que figura a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona.¹

Era fill de Jacint Bofill i Bassas, home d'idees liberals que va ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona durant la Primera República, i nét de Jacint Bofill i Valls, hereu de ca l'Herbolari de Viladrau (Osona), que havia estat desheretat pel seu pare, Jaume Bofill i Salarich, a causa de discrepàncies polítiques, ja que el fill era liberal (sembla que havia participat en les Corts de Cadis),² i el pare, partidari de l'absolutisme de Ferran VII. Jacint Bofill i Valls va ser farmacèutic i es va establir a Barcelona el 1804; el 1820 va participar en la fundació de l'Associació de Farmacèutics de Barcelona.

La mare de Josep M. Bofill i Pichot, Àngela Pichot i Selva, era filla d'un comerciant barceloní, Josep Pichot, amb interessos a Lleó, d'on era la seva muller, Francisca Selva, descendent d'una nissaga de comerciants catalans establerts a la capital lleonesa des de finals del segle xviii.

Les idees liberals del pare no van impedir que el nounat fos batejat amb tota solemnitat a la catedral de Barcelona el 4 d'abril de 1860. No és estrany, els pares vivien ben a prop, a la Riera de Sant Joan, un dels carrers de la Barcelona vella desapareguts amb la Reforma, que va obrir l'actual Via Laietana, no gaire lluny del que avui és la plaça d'Antoni Maura; concretament, al primer pis del número 33 d'aquell carrer. Allí va viure

1. En canvi, per raons que ignorem, el seu expedient de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona el dona com a nascut a Sabadell el 1858. És cert que no és aquesta l'única inexactitud d'aquest expedient, possiblement elaborat per algú que coneixia la trajectòria de Josep M. Bofill i Pichot però no de primera mà.

2. Bofill i Bofill, 2004.

almenys la família de Josep M. Bofill i Pichot fins poc després que ell comencés els estudis de medicina, segons figura a l'expedient acadèmic, si bé en la documentació d'aquest apareix, a partir del setembre de 1875, una nova adreça, aquesta encara existent avui, la del número vuit del carrer de la Barra de Ferro, al barri de Ribera.

Com molts dels fills de la burgesia liberal barcelonina del darrer terç del segle XIX, Josep M. Bofill i Pichot va estudiar el batxillerat al Colegio Libre de Tarrasa, nom que va prendre, de 1869 a 1874, el Real Colegio Tarrasense. Allí va tenir com a professor d'història natural (1873-1874) Joan Cadevall, que li va desvetllar, com a tants altres deixebles, l'interès per les ciències de la natura.

A la Universitat de Barcelona cursà la carrera de medicina i cirurgia, i es llicencià el 10 de març de 1882 amb la qualificació d'excel·lent. Al seu expedient acadèmic totes les assignatures figuren amb notables i excel·lents excepte la medicina legal, matèria en la qual no va passar de l'aprovat. Durant els anys d'estudiant va ser alumne intern, de 1877 a 1879, de les clíniques de la facultat i també va ser un dels redactors del *Boletín del Ateneo de Alumnos Internos de la Facultad de Medicina de Barcelona*, que va aparèixer de 1882 a 1884. Paral·lelament, va estudiar i va aprovar algunes assignatures de la llicenciatura de ciències; concretament, la història natural i les ampliacions de física i química.

3. UN METGE POC COMÚ

Segons el seu expedient de la RACAB, després de titular-se en medicina, es va enrolar com a metge en diferents transatlàntics que feien la travessia entre Espanya i les colònies de Cuba i les Filipines. Però el mateix expedient indica que el 1884 va ingressar al Cos Mèdic Municipal de Barcelona, cosa que, si fos certa, reduiria la seva aventura com a metge de vaixell a poc més d'un any.³ En realitat, per les dades que figuren al seu expedient personal com a funcionari municipal, més aviat sembla que Josep M. Bofill i Pichot es va presentar a les oposicions d'accés al Cos Mèdic Municipal barceloní l'abril de 1885 però va quedar classificat en un lloc que no el va qualificar per ingressar-hi immediatament, bé que sí com a candidat a ocupar alguna de les primeres vacants que s'hi produïssin. Per això la data més antiga que figura en aquest expedient és la del 30 de juny de 1887, que és

3. El Cos Mèdic Municipal de Barcelona es va constituir el gener de 1884 amb els metges que ja estaven contractats en aquella data per l'Ajuntament de la ciutat, però, per completar els deu metges primers i deu metges segons que havien de quedar destinats a cada un dels deu districtes, es van convocar unes oposicions que van tenir lloc l'abril de 1885 (Servicio Médico-Sanitario Permanente de la Ciudad de Barcelona, 1885).

la del Ple Municipal que va acordar designar candidats els opositors que havien quedat en segons i tercers llocs de les ternes de les oposicions de 1885. Així i tot, no es van produir vacants fins prop de dos anys més tard, de manera que no va ser fins al febrer de 1889 que Josep M. Bofill i Pichot va ocupar interinament la plaça deixada vacant per Gil Saltor al districte del Born, que va adquirir en propietat el 28 de maig d'aquell any. Va romandre al Cos Mèdic Municipal barceloní fins a la seva renúncia el 18 de febrer de 1902.

D'aquests anys entre 1885 i 1889 no hem pogut documentar gaires dades de la biografia de Bofill i Pichot i gairebé sempre indirectament. La necrològica que li dedica Bataller al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* esmenta, sense indicar dates, que va ser metge numerari de l'Hospital de la Santa Creu. Bofill mateix esmentava el 1922, en un parlament,⁴ que, si més no entre 1888 i 1890, era metge de torn de l'Hospital de Sant Llàtzer, que era una dependència, dedicada específicament als llebrósos, de l'Hospital de la Santa Creu. En el mateix discurs explica que, interessat com estava en aquell temps per la histologia i les tècniques de microscòpia, va ser un dels tres primers metges barcelonins esdevinguts deixebles particulars de Santiago Ramón y Cajal durant l'estada d'aquest a Barcelona,⁵ dada que confirma un altre dels components del trio, Josep M. Roca, en el seu homenatge particular al mestre, datat el mateix 1923 que la publicació del parlament de Bofill i Pichot. Una fotografia de Santiago Ramón y Cajal, en la qual apareix ell mateix amb aquests tres deixebles en ocasió d'una excursió a Vallençana, publicada per Diego Ferrer en el seu llibre sobre els anys barcelonins de Santiago Ramón y Cajal (1887-1892), ens confirma aquesta proximitat de Josep M. Bofill i Pichot amb el savi aragonès durant la seva estada a Barcelona. Bofill i Pichot mateix explicava, en el parlament esmentat, que al llarg de tres anys la relació amb Cajal va ser gairebé diària i va incloure l'aportació de materials i preparacions per a algunes de les publicacions del mestre.⁶ En concret, Bofill i Pichot feia referència a la seva aportació d'una preparació d'un nòdul llebrós obtingut a l'Hospital de Sant Llàtzer, del qual era en aquell moment metge de torn, tal com hem esmentat. Va ser també un dels promotors de la campanya de premsa per obtenir la creació a Barcelona d'un Laboratori d'Histologia Normal i Patològica que retingués Cajal a la ciutat i un dels editors de les conferències pronunciades per Cajal a l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya a començaments de 1892, abans de traslladar-se a Madrid.

4. Concretament, en el discurs que va pronunciar el 14 de desembre de 1922 com a president de l'Institut d'Estudis Catalans en ocasió de la celebració del desè aniversari de la fundació de la Societat de Biologia i com a homenatge a Ramon Turró (Bofill i Pichot, 1923).

5. Juntament amb Manuel Duran i Ventosa i Josep M. Roca.

6. En particular, segons Josep M. Roca, el *Manual de anatomia patològica* publicat per Ramón y Cajal el 1890.

D'aquest interès primerenc de Bofill i Pichot per la medicina de laboratori en donaria fe ben aviat una missió que li va ser encomanada per l'Ajuntament de Barcelona. La de formar part com a ponent de la comissió mèdica barcelonina enviada a Berlín a estudiar la vacuna antituberculosa que Koch pretenia que havia posat a punt.⁷ Al seu retorn, presentà una extensa i detallada memòria, que no hem pogut localitzar però per l'encert de la qual el consistori barceloní acordà expressar gratitud i reconeixement al seu autor el 27 de juny de 1891. Possiblement arran d'aquest viatge començà a dedicar-se a l'anàlisi d'espunts presumptament tuberculosos, tal com feia també Turró per aquests mateixos anys, però tingué la desgràcia de contraure la malaltia i això el posà a les portes de la mort. Aquest contratemps de salut l'obligà a abandonar temporalment la seva carrera i durant la convalescència reprengué l'interès per l'estudi dels insectes, que havia adquirit en l'adolescència, quan era alumne de Joan Cadevall al Colegio Libre de Tarrasa. Tanmateix, les seves circumstàncies de fortuna, millorades encara durant els anys de la Febre de l'Or pel seu bon ull financer, li permeteren abandonar definitivament la professió mèdica i consagrar-se completament a l'entomologia.

El seu casament amb Concepció Benessat i Puig, filla de Francesc de P. Benessat (1836-1909), un farmacèutic sabadellenc establert amb èxit remarcable a Barcelona i marmessor de Josep Puig i Cuñer, el fundador del Col·legi i Granja Agrícola d'Orfes Pobres de Sant Julià de Vilatorça, també degué contribuir a aquest canvi d'activitat. No hem pogut trobar la data exacta d'aquest casament, però el 1897, en una nota sobre la inauguració d'aquest col·legi, el setmanari *La Veu de Montserrat* l'identifica com a gendre del senyor Francesc de P. Benessat. Benessat, en efecte, introduí el gendre al patronat de l'esmentat col·legi, en la presidència del qual Josep M. Bofill i Pichot succeiria el sogre a la mort d'aquest el 1909. Això introduí Bofill i Pichot en els cercles de la política provincial, ja que la beneficència figurava entre les competències pròpies de les diputacions i, d'altra banda, Benessat havia estat diputat provincial. El fet que el Col·legi d'Orfes Pobres de Sant Julià de Vilatorça es dediqués als ensenyaments agrícoles decantà el seu interès pels insectes més aviat cap a aquells que són nocius per a l'agricultura.

Benessat, d'altra banda, era un home de múltiples interessos, entre els quals la història natural. Havia estat un dels fundadors, el 1871, de la Societat Botànica Barcelonina i, el 1877, de la primitiva Acadèmia de Ciències Mèdiques, de la qual va ser el pri-

7. Aquell mateix any, Robert Koch, que el 1882 havia estat el primer a aïllar l'agent de la tuberculosi (anomenat per això bacil de Koch), a cultivar-lo i a infectar-hi animals de laboratori, havia anunciat la descoberta d'una vacuna (en realitat, un extracte de micobacteri tuberculós en glicerina). L'expectació que desvetllà va ser gran (com ho demostra, entre d'altres, la comissió enviada per l'Ajuntament de Barcelona), però els resultats clínics van ser decebedors, si bé la suposada vacuna, anomenada ja limfa de Koch o tuberculina, revelà que tenia utilitat diagnòstica i és encara emprada actualment.

mer vicepresident.⁸ Va ser igualment un dels fundadors i primer sotsdirector de l'Escola Industrial i Mercantil de Sabadell (1873). El 1879 havia pronunciat a l'Associació d'Excursions Catalana una conferència sobre el transformisme. Elegit diputat provincial pel districte de Sabadell, va ser un dels promotors (1884) de la continuació de la cartografia geològica de la província de Barcelona a càrrec de Jaume Almera. El 1902 promogué, juntament amb Bofill i Pichot, l'estudi geològic (igualment a càrrec d'Almera) de la rodalia de Sant Julià de Vilatorrada, que donà com a resultat un mapa molt detallat (1:30.000), les despeses del qual Benessat i Bofill i Pichot ajudaren a sufragar. El mapa i la seva memòria es publicaren el 1905 fent constar aquesta participació dels dos mecenes.

4. LES PRIMERES PASSES COM A ENTOMÒLEG

En el camp de l'entomologia, inicialment col·laborà amb Pere Antiga⁹ per preparar els primers fascicles d'una obra ambiciosa, *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters*, basada en les extenses col·leccions d'aquest mestre aficionat a l'entomologia. La naixent Institució Catalana d'Història Natural, fundada el 1899, en la qual Bofill ingressà com a soci el 7 de desembre de 1901 i de la qual Antiga era soci protector, els facilità una plataforma de difusió idònia per a aquesta obra, de la qual van aparèixer vuit fascicles entre 1902 i 1906, tot i la mort prematura d'Antiga.

En els catàlegs recents de publicacions de la Institució Catalana d'Història Natural, el primer fascicle d'aquesta publicació, el dedicat als tentredínids, aparegut el 1902, es fa constar com la primera de les *Memòries* de l'entitat però en realitat es tractava d'una publicació independent, que molt probablement era la contribució de Pere Antiga com a soci protector de l'entitat. Bofill i Pichot continuà, després de la mort d'Antiga, la publicació dels fascicles corresponents a les famílies que aquest ja havia deixat redactades o si més no esbossades, però ja no completà les famílies que faltaven; en part, perquè segurament l'esforç per actualitzar les dades d'Antiga superava les possibilitats de Bofill i, en part, també per les difícils circumstàncies que travessà la Institució Catalana d'Història Natural entre 1903 i 1905, en les quals Bofill tingué un protagonisme, segurament no volgut, al qual ens haurem de referir més endavant. En tot cas, tres dels fascicles (tentredí-

8. Fusionada el 1878 amb la societat mèdica El Laboratorio per a formar l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, que ha subsistit fins avui amb diferents noms.

9. Pere Antiga i Suñer (Barcelona, 1854-1904). Naturalista i pedagog. Succé el seu pare com a director del Col·legi Antiga, un dels de més prestigi de la Barcelona de la segona meitat del segle XIX. S'interessà principalment per l'entomologia però també col·lectà crustacis i mol·luscs.

nids, crísidis i vèspids) foren publicats entre 1902 i 1903, n'aparegueren tres més (icneumonids, esfècids, i sapígidis, escòlids i mutílids) el 1904,¹⁰ un (àpids) el 1905 i el darrer (pompílids) el 1906, amb la publicació del qual quedà definitivament interrompuda aquesta publicació.

El 1909, a proposta de Joan Cadevall, secundat pel catedràtic d'Història Natural de l'Institut de Barcelona Manuel Mir i Navarro i el marí Joaquín de Borja Goyeneche, ingressava a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona amb un discurs sobre el parasitisme animal i les seves relacions amb l'agricultura. Morts pocs anys abans Cuní i Martorell (1902) i Pere Antiga (1904), Josep M. Bofill i Pichot esdevenia el principal capdavanter de l'entomologia a Catalunya. Això li valgué ser designat també, el 1913, naturalista entomòleg de la Comissió de Foment dels Interessos Agrícoles de la Província de Barcelona.

Com a acadèmic, no descuidà les seves obligacions de presentar els treballs de torn que li corresponien i, el 1915, presentà «Noticias anatómico-biológicas del *Oligomerus brunneus* Oliv. y de su parásito el *Pediculoides ventricosus* Newp.», un cas de parasitisme d'un àcar (*Pediculoides ventricosus*) en relació amb un corc (*Oligomerus brunneus*). Fins i tot anà més enllà, ja que, després de publicar aquest treball a les *Memorias* de la RACAB el 1916, l'any següent hi publicava també la traducció al castellà d'un treball de l'entomòleg jesuïta francès José Pantel sobre el cas d'una tisoreta del gènere *Anisolabis* dotada d'ales.

5. BOFILL I PICHOT I ELS ANYS INICIALS DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL

La Institució Catalana d'Història Natural va ser fundada a Barcelona el 3 de desembre de 1899 i diposità els Estatuts al Govern Civil de Barcelona el 9 de febrer de 1900. Aquest els va aprovar el 14 d'abril següent. Era un producte ben representatiu de l'ambient científic i social dels anys del pas del segle XIX al XX a Catalunya i de la nova sociabilitat que propiciava el naixent catalanisme polític. Els set socis fundadors eren tots estudiants que compartien l'interès per la natura i la voluntat de «relligar la ciència amb la política [catalanista] com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme».¹¹ Un petit nucli de socis «protectors», entre els quals figurava, com s'ha dit, Pere

10. El primer, per la Institució Catalana de Ciències Naturals, i els altres dos, per la Institució Catalana d'Història Natural refundada.

11. Camarasa, 2000, p. 11 i seg.

Antiga, els assegurava una relativa cobertura. L'aixopluc del Centre Excursionista de Catalunya els permetia disposar d'un local per reunir-se i per aplegar les seves col·leccions i biblioteca.

Josep M. Bofill i Pichot va ser, juntament amb Norbert Font i Sagué, un dels primers socis atrets per la novella entitat i s'hi va incorporar el 7 de desembre de 1901. Ben aviat, segurament no gaire de grat, va haver de tenir un paper destacat en la vida de l'entitat i es va veure involucrat sense voler en els enfrontaments entre dues faccions de socis amb visions contraposades sobre quin havia de ser el futur de l'entitat.

En efecte, al llarg dels anys 1902 i 1903 s'havia anat congriant en el si de la jove entitat un ambient de tensió entre dos sectors de socis. Uns que consideraven que els treballs merament descriptius o d'observació no eren prou «científics» i que l'entitat prenia un caràcter massa vulgaritzador, i per això propugnaven un canvi d'Estatuts i de nom,¹² i uns altres que s'oposaven a aquests canvis i rebutjaven que només els treballs experimentals es consideressin «científics». Per tractar d'evitar el trencament, alguns socis van proposar l'elecció d'un president de consens, que fos ben vist tant per uns com per uns altres, i l'elecció va recaure precisament en Bofill i Pichot, que era conegut com a home de laboratori però decantat els darrers anys per l'entomologia, tant descriptiva com aplicada.

Bofill ja era membre, des del 17 de febrer de 1903, d'una comissió destinada a estudiar i redactar un projecte de reglament nou per a l'organització de la Institució, en la qual participaven també Francesc Novellas, Josep Ros i Güell, i Antoni Llorens i Clariana, tots tres del sector que propugnava els canvis d'Estatuts i de nom. Tanmateix, pel que fa a la seva candidatura a la presidència de l'entitat, hom la va promoure sense consultar-lo i Bofill, bé que elegit president el 29 de novembre, no acceptà el càrrec i calgué convocar noves eleccions complementàries el 19 de desembre de 1903.

Com que aquestes eleccions només podien resultar favorables als partidaris del canvi d'Estatuts i de nom de l'entitat, al llarg dels primers dies de desembre de 1903, abans i tot de les eleccions, un degoteig de baixes va anar configurant una veritable escissió. Tot i que aquesta afectava només una minoria dels socis, entre els escindits figuraven la quasi totalitat dels fundadors, ben decidits a mantenir l'orientació inicial de la Institució, menys ambiciosa però més realista que la dels promotors dels canvis d'Estatuts i de nom.

12. Propugnaven canviar el nom de l'entitat pel d'Institució Catalana de Ciències Naturals, per tal d'«eixamplar l'esfera d'acció de la mateixa perquè doni cabuda a tots els elements que a Catalunya se dediquen a les ciències naturals».

Els escindits decidiren gairebé immediatament refundar una «nova» Institució Catalana d'Història Natural, que quedà oficialment constituïda el 18 de febrer de 1904 per deu socis fundadors,¹³ presidits per Felip Ferrer i Vert, com a primer signant de la petició adreçada al Govern Civil. En l'assemblea fundacional elegiren un primer consell directiu amb l'enginyer químic terrassenc Eugeni Ferrer i Dalmau com a president i Josep Maluquer i Nicolau com a secretari. A poc a poc anaren incorporant nous membres; entre ells, no pocs de la Institució Catalana de Ciències Naturals, que en algun cas mantingueren un règim de doble afiliació (aquest seria el cas, per exemple, de tres dels membres del Consell Directiu de la nova Institució Catalana d'Història Natural: el mateix president, Eugeni Ferrer i Dalmau, Llorenç Garcias i Font, i Antoni de Zulueta i Escolano). Aquest seria el cas igualment ben aviat de Josep M. Bofill i Pichot i també de Norbert Font i Sagué entre els socis més destacats de totes dues entitats.

La precarietat de recursos de la Institució Catalana de Ciències Naturals l'obligà a prescindir del Centre Excursionista de Catalunya com a local social i a refugiar-se a les rebotigues de les farmàcies del president Bonaventura Pedemonte i d'Antoni Novellas, els anuncis de les quals eren el sol suport econòmic de la publicació del *Butlletí*. La costa avall no costa gaire d'imaginar. Només durant el primer trimestre l'entitat arribà a mantenir una aparença d'activitat normal, amb la publicació de tres fascicles del *Butlletí* i la d'un fascicle (un plec de setze planes), dedicat als icneumònids, del *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters*, de Pere Antiga i Josep M. Bofill i Pichot. Mentrestant, la Institució Catalana d'Història Natural refundada publicava dos fascicles més d'aquesta obra, tal com hem vist més amunt. Al final de l'any la Institució Catalana de Ciències Naturals acordava la dissolució i el 14 de desembre havia de subhastar els béns de l'entitat per poder-ne pagar els deutes. L'adquisició de bona part d'aquests béns per la Institució Catalana d'Història Natural refundada confirmava per la via dels fets la reunificació de les dues entitats, encara que un bon nombre dels socis que havien protagonitzat l'intent de canvi d'orientació ja no s'hi reincorporarien. En tot cas, sí que ho va fer Josep M. Bofill i Pichot, que seria elegit novament president de l'entitat en dues ocasions: el 3 de desembre de 1905 i l'1 de desembre de 1910.¹⁴

13. Eren Joan Baptista d'Aguilar Amat, Joan Comabella i Maluquer, Eugeni Ferrer i Dalmau, Felip Ferrer i Vert, Llorenç Garcias i Font, Josep Maluquer i Nicolau, Salvador Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars, Lluís Soler i Pujol, i Antoni de Zulueta. El fet que gairebé la meitat d'ells haguessin ja estat fundadors de la primera etapa i que els seus noms, precedits d'un asterisc, figuressin en les llistes de socis dels anys següents amb el qualificatiu de «socis fundadors» ha induït no pocs errors (en confondre'ls amb els fundadors de la primera ICHN de 1899) en molts dels qui hem escrit abans d'ara sobre la història de la Institució.

14. Encara que en aquesta segona ocasió, com es veurà, va ocupar la presidència poques setmanes, ja que va dimitir.

6. BOFILL I PICHOT I LA PRIMERA JUNTA DE CIÈNCIES NATURALS DE BARCELONA

La primera presidència efectiva de Josep M. Bofill i Pichot al capdavant de la Institució Catalana d'Història Natural començava en uns moments convulsos. Aquell 3 de desembre de 1905 que va resultar elegit feia amb prou feines una setmana de l'assalt, per part d'escamots militars, a les redaccions del setmanari satíric *Cu-cut!* i del diari de la Lliga Regionalista *La Veu de Catalunya*, i dos dies de la suspensió de garanties constitucionals per part del Govern. El setmanari havia estat suspès governativament el dia abans i el diari de la Lliga ho va ser el dia 5.

Però també feia pocs dies que els resultats de les eleccions municipals de Barcelona havien consolidat al consistori barceloní les forces polítiques emergents oposades als partits dinàstics de la Restauració: regionalistes i republicans. Aquestes dues forces, malgrat les diferències ideològiques evidents que les separaven, van encetar, a partir d'aquestes eleccions de 1905, sota el lema «Higiene i cultura», una fructífera col·laboració que cristal·litzà en tot un seguit d'actuacions innovadores.

Una d'aquestes actuacions, la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, havia de tenir en anys successius una interacció important amb la Institució Catalana d'Història Natural i amb no pocs dels seus socis, entre ells, molt destacadament, Josep M. Bofill i Pichot. La Junta de Ciències Naturals va néixer d'una iniciativa conjunta del regidor republicà Santiago Mundi (catedràtic de Geometria Analítica a la Universitat de Barcelona i membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts) i dels regionalistes Francesc Puig i Alfonso (llibreter i editor) i Ferran de Sagarra i de Siscar (historiador i, anys més tard, membre de l'Institut d'Estudis Catalans). Presidida formalment per l'alcalde, havia d'estar constituïda per quatre regidors (un dels quals, que era el president efectiu de la Junta, era necessàriament un dels tinents d'alcalde) i vuit experts. D'aquests experts, dos (els catedràtics de Ciències Naturals de la Universitat i de l'Institut de Segon Ensenyament) ho eren per raó dels seus càrrecs, dos més eren de designació directa pel consistori i els altres quatre havien de ser elegits per uns compromissaris designats per una sèrie d'entitats i associacions ciutadanes les finalitats de les quals es relacionaven més o menys amb l'estudi de la natura. Des del primer moment la Institució Catalana d'Història Natural va figurar en aquest grup selecte d'entitats i associacions al costat de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, la Facultat de Farmàcia, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Societat Protectora d'Animals i Plantes, els Estudis Universitaris Catalans, el Centre Excursionista de Catalunya i la Granja Experimental de la Diputació.

La composició inicial de la Junta de Ciències Naturals que va resultar no podia ser més satisfactòria per a la Institució Catalana d'Història Natural, ja que quatre dels vuit

experts que en formaven part n'eren socis; entre ells, el president en funcions, Josep M. Bofill i Pichot. Els altres tres eren Norbert Font i Sagué (numerari) i Jaume Almera i Joan Cadevall (honoraris). Els tècnics restants eren Odón de Buen (catedràtic d'Història Natural de la Facultat de Ciències), Manuel Mir i Navarro (que ho era de l'Institut de Segon Ensenyament), Artur Bofill i Poch (director tècnic del Museu Martorell), Telesforo de Aranzadi (catedràtic de Mineralogia i Zoologia a la Facultat de Farmàcia) i Carles de Camps i d'Olzinellas, marquès de Camps (de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre). Els regidors eren inicialment els regionalistes Lluís Duran i Ventosa i Francesc Puig i Alfonso, i els republicans Antonio González Prats i Guillem López Ventura (tots dos, metges), als quals es van afegir, a partir del gener de 1907, el regionalista Joan Pijoan i Serres i el republicà Albert Bastardas i Sampere.¹⁵

La Junta de Ciències Naturals de Barcelona va iniciar les activitats el 21 de desembre de 1906 i els primers anys d'activitat, coincidents amb l'episodi de la Solidaritat Catalana, van ser molt actius i profitosos, si més no fins a les eleccions municipals de finals de 1909, que van donar la majoria absoluta als regidors lerrouxistes, que van dominar l'Ajuntament de Barcelona fins a 1914. Les iniciatives de dos dels socis de la Institució Catalana d'Història Natural que havien estat elegits membres de la Junta: Norbert Font i Sagué (col·lecció de reproduccions a mida natural de rèptils i mamífers del registre fòssil de Catalunya; col·lecció de grans blocs de roques procedents de les pedreres de tot Catalunya) i Joan Cadevall (nomenament d'un recollector botànic; proposta de creació d'un institut botànic), serien les més destacades, però també l'adquisició regular per a les col·leccions de la ciutat de materials de diferents col·leccionistes que sortien a la venda i les donacions obtingudes.

Josep M. Bofill i Pichot romangué a la Junta de Ciències Naturals durant aquests anys i el 1910 li correspongué, juntament amb Eduard Fontserè i Lluís Marià Vidal, redactar la memòria de la gestió de la Junta, que posava de manifest el tomb negatiu que aquesta havia pres el darrer any. També durant aquests anys (1909) ingressà, com hem dit, a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts.

Anys més tard (1917), en passar la Junta de Ciències Naturals de municipal a mixta, amb la participació de la Diputació de Barcelona al costat de l'Ajuntament barceloní, Bofill i Pichot hi tornà a tenir un paper rellevant. Va fer donació de les seves col·leccions d'insectes a la Junta (i va propiciar, així, que la Institució Catalana d'Història Natural fes el mateix amb les seves) i va formar part de diferents comissions; en particular, la de publicacions o, com veurem més endavant, de la que prengué formalment possessió en

15. Que esdevindria el maig de 1908 el primer alcalde elegit per votació popular de Barcelona.

nom de la Junta de les col·leccions del *Mapa geològic*, que Jaume Almera havia conservat al Museu del Seminari.

7. DE LA INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL A L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

En acabar el primer període presidencial a la Institució Catalana d'Història Natural (els Estatuts llavors vigents prohibien la reelecció per a dos períodes successius com a president), Josep M. Bofill i Pichot va ocupar el càrrec de tresorer durant l'any 1907, amb Norbert Font i Sagué com a president, i el de vocal durant el 1908. Els anys 1909 i 1910 no va formar part del Consell Directiu, però el 1911 va ser cridat novament a la presidència. En aquesta darrera ocasió, però, el seu mandat seria breu.

La seva gestió com a tresorer va resultar particularment fructífera, ja que va demanar i va obtenir per primera vegada de l'Ajuntament i de la Diputació de Barcelona sengles subvencions per a la Institució de dues-centes pessetes per part de l'Ajuntament i de cinc-centes per part de la Diputació (lluny, això sí, de les dues mil pessetes demanades a cada una de les dues corporacions). En el cas de la Diputació, d'altra banda, la subvenció estava condicionada a la convocatòria d'un concurs per premiar un treball referent a la història natural de Catalunya. Va ser així com la Institució inicià la pràctica de convocar anualment un premi per a treballs naturalistes.

Com és sabut, entre 1907 i 1911 l'Institut d'Estudis Catalans constava només de vuit membres i no estava organitzat en seccions però, com a mínim des de mitjan 1910, Prat de la Riba havia començat a mantenir converses amb diferents personalitats per anar preparant l'ampliació de 1911 amb la creació de les tres seccions (que inicialment prendrien el nom d'instituts): Històrico-Arqueològica, de Ciències i Filològica. No se sap amb exactitud quines foren aquestes personalitats. Galí ha aventurat els noms d'Eugeni d'Ors, August Pi i Sunyer, Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover. A aquests, gosaríem afegir-li Miquel A. Fargas, estret col·laborador de Prat de la Riba a la Lliga Regionalista i en aquell moment president de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques,¹⁶ i Josep M. Bofill i Pichot, tal vegada per la bona relació amb Santiago Ramón y Cajal (que presidia, a Madrid, la Junta para Ampliación de Estudios) i amb la majoria dels naturalistes espanyols més influents¹⁷ però

16. Casassas, 1999.

17. En una nota publicada el 1910 mateix al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* dedicada a la implantació de la secció de naturals de la Facultat de Ciències, Bofill i Pichot feia encosos elogis de l'actuació d'Hermenegildo Giner de los Ríos, d'Odón de Buen, del rector de la Universitat de Barcelona, Joaquim Bonet i Amigó, i d'Ignacio Bolívar en suport d'aquesta implantació.

també per la vinculació amb la Institució Catalana d'Història Natural, de la qual havia estat, juntament amb Norbert Font i Sagué, mort prematurament el 1910, un dels primers socis inscrits.

A mesura que avançava l'elaboració del projecte d'ampliació devien produir-se les inevitables filtracions perquè ja el 7 d'octubre de 1910 el Consell Directiu de la Institució Catalana d'Història Natural, buscant una estabilitat econòmica que les irregulars subvencions de la Diputació i l'Ajuntament no acabaven de donar, havia delegat dos dels seus membres, Salvador Maluquer i Nicolau i Llorenç Tomàs, perquè visitessin Josep M. Bofill i Pichot (que en aquell moment no formava part del Consell Directiu de l'entitat) i li demanessin que gestionés, prop del president de la Diputació (Prat de la Riba), «lo referent al local que aquesta corporació concedeix a les societats científiques i artístiques, en una paraula d'utilitat general i que s'enterin [*sic*] amb quines condicions això es realitza a fi de veure si podria aplicar-se a la Institució».¹⁸ El fet que els directius de la ICHN busquessin la mediació de Bofill per arribar a Prat de la Riba també fa pensar que versemblantment devia formar part del petit nucli de persones amb qui aquest consultava en aquelles dates el projecte d'ampliar l'Institut, que exposaria per primera vegada en públic en un discurs, com a president de la Diputació de Barcelona, el 29 d'octubre de 1910, just tres setmanes més tard.

Al cap de poques setmanes més, el primer de desembre de 1910, Josep M. Bofill i Pichot era elegit novament president de la Institució, càrrec del qual prengué possessió el 5 de gener de 1911 i que exercí al llarg de només quaranta dies amb una energia remarcable, abans de sucumbir a un conflicte obscur amb un sector del seu propi Consell Directiu i amb alguns dels socis fundadors, encapçalats precisament per Salvador Maluquer i Nicolau. De tota manera, sense voler minimitzar la importància d'aquest conflicte, no deixa de resultar xocant el fet que quan, el 14 de febrer de 1911, s'havia creat la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans i Josep M. Bofill i Pichot n'havia estat designat membre, juntament amb Pere Coromines, Miquel A. Fargas, Eugeni d'Ors, August Pi i Sunyer, Esteve Terradas i Ramon Turró, només feia tres dies de la dimissió de Bofill i Pichot com a president de la Institució Catalana d'Història Natural i la seva baixa com a soci de l'entitat.

La designació de Bofill i Pichot com a representant de les ciències naturals a l'Institut d'Estudis Catalans ha estat qüestionada per Alexandre Galí. Segons l'opinió de Galí, hi havia per triar homes de tanta categoria com Joan Cadevall, Jaume Almera, Lluís Marià Vidal o Artur Bofill i Poch. En canvi, Bofill i Pichot no tenia més mèrits coneguts que la colla-

18. *Actes de la ICHN, 1904-1914*, p. 156-157.

boració amb Pere Antiga en la preparació dels catàlegs de famílies d'himenòpters publicats per la Institució i el fet de ser membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Segons Galí, «era un senyor benestant, possiblement sense més obligacions que atendre la seva hisenda, [...] un senyor distingit i summament amable» però de mèrits escassos.¹⁹ Sens dubte desconeixia la prèvia carrera mèdica de Bofill i Pichot i el seu ampli ventall de relacions tant científiques com polítiques. Un darrer argument perquè Prat de la Riba el preferís a tots els naturalistes esmentats per Galí, segurament l'argument decisiu, podria haver estat l'edat (tots aquells eren ja força vells el 1911, mentre que Bofill i Pichot passava tot just de la cinquantena) i també hi devia ajudar el fet que era el president en exercici de la Institució Catalana d'Història Natural i un dels socis més distingits d'aquesta.

8. LES PRIMERES ACTUACIONS COM A MEMBRE DE L'INSTITUT DE CIÈNCIES

Bofill i Pichot va començar la seva acció com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans impulsant la publicació de la *Flora de Catalunya*, de Cadevall, i de diferents fragments de la *Fauna de Catalunya*. En fascicles successius (el segon i el tercer) del primer volum de l'*Anuari de l'Institut de Ciències* (recordem que en aquells moments les actuals seccions de l'IEC s'anomenaven instituts) apareixen sengles ponències, signades per Bofill i Pichot i Eugeni d'Ors, en la primera de les quals proposen la publicació de la *Flora de Catalunya* i encarregar-la a Joan Cadevall, i en la segona, començar la publicació de la *Fauna de Catalunya* per la malacologia i encarregar la *Fauna malacològica de Catalunya* a Artur Bofill i Poch i Manuel de Chia.

Ja a la segona sessió de l'Institut de Ciències, que va tenir lloc el 5 de maig de 1911, s'havia acordat, a proposta de Bofill i Pichot, publicar «el treball que sobre flora catalana va acomplint d'alguns anys ençà el distingit botànic Sr. Cadevall». Cadevall, efectivament, tenia ja escrita una gran part de la *Flora*, però en castellà, i hagué de posar-se a traduir-la. També calia adaptar l'escrit a les característiques d'una flora il·lustrada de l'estil de la *Flore de la France*, de Coste,²⁰ a la casa editora de la qual (la Librairie des Sciences

19. Galí, 1986, p. 173-174.

20. La *Flore de la France*, d'Hippolyte Coste, s'havia publicat entre 1901 i 1906, i havia tingut un gran èxit (que s'ha mantingut al llarg de tot el segle xx) pel caràcter innovador en relació amb les flors que fins llavors s'havien publicat a Europa. Per voluntat expressa del seu editor, Paul Klincksieck (-1909), seguia el model establert pels botànics nord-americans Nathaniel L. Britton (1859-1934) i Addison Brown (1830-1913) en la seva *An Illustrated Flora of the Northern United States, Canada, and the British Possessions*. A la mort de Klincksieck s'havia fet càrrec de la Librairie des Sciences Naturelles Léon Lhomme (1867-1949), naturalista aficionat i bon coneixedor dels Pirineus, que va ser qui va acceptar cedir les figures de la *Flore* de Coste a l'Institut d'Estudis Catalans.

Naturelles) es tenia intenció de demanar autorització per reproduir les figures de les espècies que fossin comunes a la flora francesa i la catalana. Traducció i adaptació, així com les notes erudites sobre les etimologies o origen dels noms de les plantes, serien a càrrec d'Àngel Sallent.

Tot i que el primer fascicle no aparegué finalment fins a l'estiu de 1913,²¹ consta a les actes de l'Institut de Ciències que ja el setembre de 1911 Cadevall i Sallent hi estaven treballant, i que els primers originals van ser lliurats a l'Institut a finals d'octubre o principis de novembre i la seva publicació va ser aprovada a la primera reunió de gener de 1912 de l'Institut de Ciències. A principis de març es rebia la conformitat de Léon Lhomme, editor de la *Flora* de Coste, per a la cessió de les figures d'aquesta, i uns dies després Cadevall i Sallent lliuraven el material que faltava per completar el contingut del primer fascicle. El «pintor Sr. Viver»²² lliurava paral·lelament els seus originals per a dues planxes en color de dues espècies endèmiques i per a dos gravats en negre d'espècies que no figuraven a la flora de Coste. A principis de maig de 1913 ja estava enllestida la impressió del primer fascicle quan mancaven només les làmines en color que s'havien encarregat a la casa Thomas. Una llarga vaga del ram de la impremta endarrerí fins a finals de juny l'aparició definitiva del fascicle.

La bona entesa entre Joan Cadevall i Carlos Pau es traduí en una proposta del primer d'afegir un complement valencià de la *Flora* a càrrec del segon. Absent Bofill i Pichot en la reunió del 10 d'octubre de 1913, en la qual el secretari (Eugeni d'Ors) exposà el tema, s'acordà, abans de prendre'l en consideració, «informar-se sobre l'estat en que es troben els treballs de la fundació, qui s'era anunciada, d'un Institut d'Estudis a València». No es tornà a parlar més de l'assumpte.

L'esclat de la Primera Guerra Mundial introduí dificultats addicionals. Els constants increments de preu de la impressió de les làmines en color havia fet decidir que fos-

21. El 16 de juliol de 1913 Cadevall trametia a Carlos Pau un exemplar d'aquest primer fascicle (carta de Cadevall a Pau del 16 de juliol de 1913, Fons Pau, Arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona). El segon fascicle veia la llum un any després del primer i el darrer fascicle del primer volum no sortí fins al desembre de 1914. El segon volum començà a aparèixer el 1915 i finí el 1919; el tercer, Cadevall, que va morir el 19 de novembre de 1921, ja no el va veure acabat. La dictadura de Primo de Rivera obligà a deixar per a temps millors la publicació dels volums restants, els quals aparegueren entre 1932 i 1937 a cura de Pius Font i Quer. Aquest redactà íntegrament les gimnospermes, i l'alemany Werner Rothmaler, els pteridòfits, grups que Cadevall no havia deixat redactats, i Font i Quer, a més, esmenà amb un glossari els termes botànics obsolets o no prou correctes emprats en els primers volums.

22. El pintor terrassenc Pere Viver (1873-1917), un dels exponents de l'escola paisatgista terrassenca modernista. Era germà del també pintor Tomàs Viver (1876-1951), director en aquells moments de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de Terrassa, que havia estat fundada el 1886 per iniciativa de Cadevall. Tot i que els gravats publicats no estan signats i mai no s'esmenta el nom de fonts de l'autor, el fet que es faci constar la mort «del Sr. Viver, artista de Terrassa», a l'acta del 19 de febrer de 1918 de l'Institut de Ciències sembla que confirma que l'autor era Pere Viver.

sin impreses a França, però finalment, a la reunió del 7 d'octubre de 1914, s'acordà prescindir de moment de les làmines en color i distribuir el fascicle, que ja feia dies que estava imprès quan mancaven només les làmines. El segon fascicle aparegué, així, els darrers dies de desembre de 1914, encara que no es distribuí fins al gener de 1915.

A la mateixa sessió que s'havia donat compte de l'acord amb Lhomme (8 de març de 1912) Bofill i Pichot exposava que havia examinat «unes notes malacològiques presentades pel senyor Chia»²³ i s'acordava demanar a aquest autor que presentés una monografia completa dels venèrids en la qual es desenvolupés amb extensió el gènere *Tapes*. Aquest seria el punt d'arrencada de la *Fauna de Catalunya*, que, sota la direcció de Bofill mateix, aniria publicant fascicles referents a mol·luscs i insectes (excepte un, de Josep Maluquer i Nicolau, referent a celenterats).

El procés de publicació dels primers fascicles de la *Fauna* també es revelaria lent i laboriós, sobretot a causa de les dificultats que comportaren les imatges fotogràfiques que Chia hi volia incloure. Bofill i Pichot, per la seva banda, insistí molt a incorporar-hi petits glossaris explicatius de termes tècnics de zoologia per a millor intel·ligència de les descripcions. A finals de 1914 Artur Bofill i Poch corregia les proves d'impremta del primer fascicle de malacologia.

Encara no s'havia pogut completar la publicació del primer fascicle de malacologia que Bofill proposava ja un primer fascicle d'insectes, concretament de generalitats i sistemàtica dels dípters, a càrrec de Josep Arias Encobet, i un d'ocells i un segon d'insectes, a càrrec d'Ignasi de Sagarra. Fins i tot, a la reunió del 3 de març de 1914, s'ofereix a avançar els diners necessaris perquè l'Institut adquireixi els cent cinquanta-tres fascicles dels «Genera Insectorum». El retard de la impremta de la Casa de Caritat en la impressió del fascicle de malacologia arribà a tal punt que es decidí retirar els originals i encomanar-los a una altra impremta. Finalment, el 10 de març de 1915, es fixaren definitivament les formes i títol de les monografies de *Fauna de Catalunya*, amb el subtítol de *Monografies publicades sota la direcció de Josep M. Bofill i Pichot, membre de l'Institut de Ciències*. Les tres primeres monografies de fauna malacològica (*Introducció, Família de les venèrides* i *Família de les petricòlides*) apareixien el juliol d'aquell any.

També és molt primerenc l'interès de l'Institut de Ciències, a instàncies de Bofill i Pichot, pels mapes geogràfic i geològic. Ja a la reunió del 18 de juny de 1912 s'acordava demanar a l'Institut Geogràfic i Estadístic de Madrid les publicacions de base necessàries per iniciar un mapa geogràfic de Catalunya i a la del 17 de gener de 1913 Bofill i Pichot

23. Sens dubte, l'*Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mariteixos*, amb el qual Manuel de Chia i Bajandas (Girona, 1856 - Barcelona, 1917) havia obtingut el 1909 un premi extraordinari de la Institució Catalana d'Història Natural.

«dona compte de les seves gestions per a dur a l'Institut els treballs del Mapa geològic que, per encàrrec de la Diputació de Barcelona ve publicant el geòleg Dr. Almera». Tanmateix, no seria fins al 8 de maig de 1914 que s'acordaria convocar les places de topògraf i delineant del Servei del Mapa Geogràfic i obrir un període de presentació d'aspirants fins al 30 de setembre. A finals d'aquell any eren designats per a cobrir aquelles places José de Rivera, com a topògraf, i Baldomer Pérez Mayol, com a delineant.

Organitzat el Servei del Mapa Geogràfic, s'acordà emprendre l'organització del Servei del Mapa Geològic. Almera havia renunciat a continuar el mapa de la província de Barcelona i havia proposat per succeir-lo el seu deixeble Marià Faura i Sans. Aquest, a finals de 1914, presentà una proposta per a l'organització del Servei i Bofill i Pichot s'encarregà d'informar-ne davant l'Institut i la Diputació. L'informe va ser favorable i es constituí el Servei del Mapa Geològic amb Faura com a director i amb la continuïtat del personal que ja havia treballat a les ordres d'Almera: el topògraf Eduard Brossa i l'ajudant Josep Ramon Bataller (llavors encara seminarista i estudiant de ciències naturals a la Universitat de Barcelona). Els nomenaments es van fer efectius el 28 de juny de 1915.²⁴

En refundar-se la Junta de Ciències Naturals de Barcelona el 1917, amb la participació tant de l'Ajuntament de la ciutat com de la Diputació Provincial de Barcelona, els serveis del Mapa Geogràfic i del Mapa Geològic van ser transferits de la jurisdicció de l'Institut d'Estudis Catalans a la de la nova Junta mixta, i la seva seu, del Museu del Seminari al Museu de Catalunya. El 30 de juny d'aquell any Prat de la Riba autoritzava la Junta perquè prengués possessió de les col·leccions d'història natural de la Diputació i del Servei del Mapa Geològic, i perquè assumís la continuació dels treballs d'aquest. En la comissió designada per la Junta per prendre formalment possessió d'aquestes col·leccions figurava novament Josep M. Bofill i Pichot (juntament amb Manuel Cazurro i Domènec Palet i Barba).

9. LA VINCULACIÓ A L'IEC DE LES PRIMERES SOCIETATS FILIALS

La dissimilitud d'interessos i de formació científica dels membres de la Secció de Ciències i l'evidència que, del mestratge de Ramon Turró i d'August Pi i Sunyer, estava començant a néixer una escola biològica amb unes possibilitats de projecció internacional gens menyspreables conduïrien aviat a la creació de la Societat de Biologia de Barcelona (avui Societat Catalana de Biologia). La primera notícia que n'apareix a les actes de la Secció de Ciències el 2 de novembre de 1912 sembla indicar que la iniciativa no havia sorgit tant

24. Aragonès, 2005, p. 172-173.

de l'IEC ni de la Secció de Ciències com dels fisiòlegs catalans i madrilenys que s'havien posat en contacte amb la Société de Biologie de Paris per crear a Barcelona «una entitat germana en comunicació i correspondència de treball amb ella i amb la Societat de Biologia de Madrid».²⁵ L'acta de la sessió de l'Institut de Ciències d'aquell 2 de novembre es limita a indicar escaridament que «entren a formar part de la nova institució alguns membres de l'Institut».

En tot cas, una setmana més tard Pi i Sunyer ja anunciava que s'havia celebrat una reunió constitutiva i s'havia nomenat una comissió encarregada de redactar uns estatuts. Un mes després, el 14 de desembre de 1912, tenia lloc la primera sessió científica de la nova societat. Que en un primer moment l'Institut de Ciències, com a tal, no havia tingut intervenció directa en la creació de la Societat de Biologia de Barcelona, ho demostra que en la reunió del 22 de novembre de 1912 (abans, doncs, de la primera sessió científica) l'Institut de Ciències entra a discutir el desig dels seus promotors, exposat per August Pi i Sunyer, que l'Institut «patrocini algunes de les publicacions de la Societat de Biologia»; una proposta que no rep un suport gaire entusiasta, atès que el president Fargas acaba per proposar, i així s'acorda, que cada publicació per a la qual se solliciti aquest patrocini «sigui objecte d'una presentació especial i dictaminada per dos membres de l'Institut».

August Pi i Sunyer no va defallir i a la reunió del 7 de febrer de 1913 proposava la publicació, amb periodicitat anual, dels *Treballs de la Societat de Biologia* «començant per un recull inicial comprnent treballs fets pels investigadors de Catalunya durant els anys del 1900 endavant». La proposta va ser acceptada, si bé se li va demanar que la tornés a presentar en qualitat de president de la Societat de Biologia i que quedés sotmesa al dictamen d'un altre membre de l'Institut.

La intenció inicial era tenir a punt el volum per presentar-lo al Primer Congrés de Metges de Llengua Catalana, que s'havia de celebrar del 22 al 25 de juny de 1913, però, tot i que August Pi i Sunyer començà a aplegar els materials tan bon punt tingué el vistiplau de l'Institut, les dificultats de l'arreglega i la necessitat de traduir molts dels treballs al català, ja que els autors no tenien cap hàbit d'emprar-lo i els escrivien en castellà, no ho feren possible. Encara a principis de maig s'encomanava la tasca de traducció a Alfred de Nadal. Al novembre s'acordava autoritzar la publicació en francès dels treballs que inclogués el recull a càrrec de la Société de Biologie de Paris i, finalment, Pi i Sunyer mani-

25. No hem trobat cap altra referència a una hipotètica Sociedad de Biología de Madrid. Probablement, es referís a la Sociedad Española de Biología fundada l'any abans per Santiago Ramón y Cajal, Gregorio Marañón, Juan Negrín i alguns altres metges que feien recerca biomèdica en diferents centres de Madrid. És possible que Pi i Sunyer hagués volgut reforçar l'argumentació a favor de la creació de la societat barcelonina esgrimint l'exemple dels col·legues madrilenys o bé que hagués parlat amb aquests de la possibilitat de reforçar-se mútuament enfront dels col·legues francesos.

festava que havia ja reunit la totalitat dels materials del primer anuari de treballs de la Societat de Biologia i es podia portar a la impremta. Finalment, a la reunió de l'Institut de Ciències de l'11 de febrer de 1914 Pi i Sunyer presentava els primers exemplars dels *Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona*.

Molt possiblement, la creació de la Societat de Biologia va animar Bofill i Pichot a proposar a la Institució Catalana d'Història Natural d'adoptar un estatus semblant al d'aquella i constituir-se en societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Tal plantejament, però, havia de topar una vegada i una altra amb la resistència d'alguns dels membres fundadors de la Institució a modificar-ne els Estatuts i amb la ferma creença de la majoria dels dirigents de l'entitat que aquesta podia perfectament dur una vida independent com fins llavors. De moment, es van limitar a negociar ajuts per a la publicació de les *Memòries* que la Institució Catalana d'Història Natural havia previst començar a publicar a partir de 1913²⁶ i poca cosa més.

A finals de març de 1915 apareix en una acta del Consell Directiu de la Institució el primer esment explícit de les negociacions que es van portant amb l'Institut d'Estudis Catalans. En aquella data «es canvien impressions entre els assistents sobre el bon estat d'ànim dels senyors que componen l'Institut d'Estudis Catalans per a fer obra comú».²⁷ Així ho confirma l'acta de l'Institut de Ciències del 31 de març de 1915,²⁸ que diu, entre altres coses: «Entre les comunicacions se'n llegeix una de la Institució Catalana d'Història Natural demanant la protecció de l'Institut per a una part de les seves publicacions i per al desenrotll general de la societat. El secretari [Eugeni d'Ors] refereix les seves converses sobre l'assumpte amb el Sr. Puig i Cadafalch [president de l'Institut] i elements directius de la Institució. L'Institut [de Ciències] acorda prendre coneixement de l'assumpte i aplaçar-ne la resolució per quan torni el Sr. Bofill i Pichot, qui es troba absent».

Un cop tornat Bofill i Pichot, el 7 d'abril, la Secció de Ciències «acorda oficialiar a aquesta Institució en el sentit de refús de tot auxili de caràcter pecuniari, seguint la regla general establerta amb societats anàlogues, oferint en canvi una relació anàloga a la creada entre la Secció i la Societat de Biologia, sobretot en el sentit de publicació per l'Insti-

26. En realitat, tot i que portí data de 1913, la primera de les memòries pròpiament dita, la «Sismologia de Catalunya», de Marià Faura i Sans, no aparegué fins al 1915. Un acord del 30 de gener de 1915 establí que la memòria «que actualment s'està imprimint», de Marià Faura, portés data de 1913, així com que es publicués el treball d'Ignasi de Sagarra «Contribució a la fauna lepidopterològica de Catalunya (*Nymphalidae*)» amb data de 1914, mentre que deixava en la indeterminació quina seria la memòria que portaria finalment la data de 1915. A la pràctica la de Faura seria l'única d'aparèixer, segurament a causa dels acords amb l'Institut que portaren a iniciar el 1915 mateix la publicació dels *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*.

27. *Actes de la ICHN*, 1904-1914, p. 13r.

28. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció de Ciències, *Actes* (abril 1911 - maig 1920), p. 308-309.

tut de treballs o sèrie de treballs, sempre que els primers vinguin signats i les segones dirigides per persones determinades, acceptades per l'Institut i després d'haver passat per l'examen d'un Membre, almenys, de l'Institut designat com a ponent». Així ho comunica el 30 d'abril Eugeni d'Ors, com a secretari de la Secció de Ciències, al president de la Institució, Joaquim M. de Barnola.²⁹ La resposta de la Institució seria immediata i acceptava en principi l'oferta de l'Institut però hi oposava algunes reserves, principalment pel que fa als fons bibliogràfics de la Institució.³⁰

Els dos delegats de la Institució (Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra) i el de l'Institut (Josep M. Bofill i Pichot) posaren immediatament mans a l'obra, ja que a l'acta del Consell Directiu del 15 de maig de 1915 Josep Maluquer ja dona compte de l'acceptació per part de l'Institut del fet que la biblioteca de la Institució es deixi a la Biblioteca de Catalunya simplement en dipòsit³¹ i que el primer volum de *Treballs de la Institució Cata-*

29. «Il·lustre Senyor. En sessió del 21 i 28 d'abril darrer, aquest Institut de Ciències s'ha ocupat de la sol·licitud que li heu dirigit, havent acordat que sense perjudici que ell persistís en son costum de no acordar subvencions a entitats particulars, hi havia lloc a establir amb la Institució de la vostra digna presidència una relació anàloga a la que ja està establerta amb la Societat de Biologia, constituïda a darrers de 1913, sota la presidència de Don August Pi i Sunyer, membre de l'Institut, els termes de la qual relació consisteixen capitalment en l'entrega que ella fa a l'Institut de tots sos fons de llibres i revistes a fi incloure'ls en els serveis públics de la Biblioteca de Catalunya i en la publicació anual d'un volum de Treballs de la Societat.

»Condicció per aquesta publicació és que el volum de Treballs vagi dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals, que seran proposats per la Institució i acceptats per l'Institut i l'acceptació anyal per part d'aquest del volum que aquella presenti i, en virtut del dictamen d'una ponència que ha estat confiada a Don Josep M. Bofill i Pichot, membre de l'Institut.

»Lo que m'escau l'honor de manifestar-vos, Barcelona i trenta d'abril de mil nou cents quinze. Firmat. Eugeni d'Ors. Secretari». (*Actes de la ICHN*, 1914-1922, p. 17v-18r.)

30. «Il·lustre Senyor. El Consell Directiu d'aquesta Institució ha prè bona nota de l'atenta comunicació que ha tingut a bé dirigir-li l'Institut de Ciències, amb data trenta d'abril proppassat, acordant en principi acceptar les idees per V. exposades per a base d'un acord amb la Institució.

»Aquest Consell se veu obligat tant sols a oposar les seves reserves respecte a l'entrega dels llibres; no hi tindria cap inconvenient si l'Institut de Ciències pogués substituir en tot el nostre organisme social, però no sent aixís i necessitant nosaltres per als nostres treballs, local, museu i col·leccions, material científic de preparació i estudi, obres moltes vegades de propietat particular dels socis però deixades en dipòsit per aquests, etc. tenim que reivindicar en tot cas la nostra llibertat i independència per lo que respecta a cedir la propietat dels volums, llibres i revistes de la nostra biblioteca a l'Institut.

»Creient doncs que l'acord queda aixís i en principi fixat, aquest consell delega a don Josep Maluquer i Nicolau, vice-president de la Institució i a Don Ignasi de Sagarra, conservador del Museu, per a que s'entenguin, fins a arribar a un acord concret amb el Sr. Don Josep M. Bofill, membre de l'Institut, per Vos. designat com a ponent, per als detalls que siguin del cas.

»Lo que tinc l'honor de manifestar-vos, Barcelona i 4 de maig de 1915. Firmat. Lo Secretari. Joaquim Maluquer». (*Actes de la ICHN*, 1914-1922, p. 18.)

31. Un document sense data conservat a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, però que cal datar, sens dubte, dels primers dies de maig de 1915, detalla la posició de la Institució en relació amb la biblioteca:

«I. La Institució Catalana d'Història Natural deixarà en qualitat de dipòsit, conservant empró [*sic*] la propietat, tots els llibres, revistes, follets, mapes i dibuixos que formen la seva Biblioteca, en la Biblioteca de Catalunya, on ocuparan un lloc a part i distint dels llibres propietat d'aquesta i estaran catalogats a part, a qual efecte es farà el corresponent inventari per duplicat. II. Com sia que la Institució té establert el canvi de publicacions amb cent trenta revistes i societats, algunes de les quals corresponen amb l'Institut de

lana d'*Història Natural* apareixerà amb la data de 1915, raó per la qual convindria que els socis que tinguin treballs per publicar els lliurin abans del mes de juny.³² Tres dies abans, a la sessió de l'Institut de Ciències, Bofill i Pichot donava compte que havia arribat a un acord de principi amb els representants de la Institució.

La bona harmonia d'aquell moment seria confirmada per l'informe favorable acordat el 2 de juny per l'Institut de Ciències a la sol·licitud de subvenció per a una «primera exploració de caràcter oceanogràfic projectada per al següent estiu» presentada per Josep Maluquer i Nicolau a la secció d'Instrucció Pública de la Diputació de Barcelona i que aquesta havia sotmès a informe de l'Institut. Al següent Consell Directiu de la Institució, el 6 de juny, és el bibliotecari, Llorenç Tomàs, qui dona compte de les gestions fetes prop del senyor Rubió, bibliotecari de l'Institut d'Estudis Catalans, en relació amb la forma de fer el dipòsit dels llibres de la Institució a la Biblioteca de Catalunya.³³

Mentrestant, el juny de 1915, apareixia el segon volum dels *Treballs de la Societat de Biologia*, amb els treballs presentats a les sessions científiques de 1914. A diferència dels problemes editorials de la *Flora de Catalunya* i dels primers fascicles de la *Fauna malacològica*, aquests encara pendents d'aparèixer en aquell moment, els *Treballs* es revelaven com un mitjà eficient de donar a conèixer a un públic més ampli que els mateixos socis (se'n feia un tiratge de vuit-cents exemplars) les tasques de la Societat de Biologia de Barcelona.

Un mes més tard, el juliol de 1915, encara en el marc d'harmonia que hem descrit, el Consell Directiu de la Institució Catalana d'Història Natural lliurava a l'Institut els ori-

---

Ciències, i com molts dels canvis de la Institució daten de 15 anys enrere, a la fi d'evitar duplicitats, que no foren d'utilitat a les parts contractants, ans bé seria un obstacle per la bona marxa de la biblioteca, per la present s'estableix que la Institució s'encarregarà dels canvis de la Secció de ciències Naturals, mitjançant un bibliotecari que proposarà a l'Institut i, si és acceptat per aquest, quedarà agregat a la secció corresponent de la Biblioteca de Catalunya. III. Cada any l'Institut editarà un volum de treballs de la Institució dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals corrent a càrreg [*sic*] de l'Institut les despeses d'impressió, paper i gravats, reservant-se la Institució designar l'impressor i el gravador que s'encarregui del volum dins les condicions i preus usuals i corrents. Els autors dels treballs tindran dret a 25 exemplars del tiratge a part. IV. Els canvis actuals continuaran rebent-se en el lloc social de la Institució, poguent permanèixer [*sic*] les revistes un mes damunt la taula destinada a l'efecte en aquell, després de qual temps ingressaran en la Biblioteca de l'Institut, segons l'estatuït en el pacte II. V. Els socis de la Institució gosaran dels mateixos drets respecte a la Biblioteca de Catalunya que els membres de la Societat de Biologia i, quan el lloc ho permeti tindran en l'Institut d'Estudis Catalans un lloc independent per reunir-se i treballar en comú». (Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, ICHN [història, funcionament].)

32. Cal no perdre de vista, per comprendre l'extrema fluïdesa d'aquestes negociacions, l'excel·lent relació personal entre Josep Maluquer i Nicolau i Josep Puig i Cadafalch. Precisament, en aquests anys, un i altre eren socis a l'empresa Ballarín i Companyia, llavors la més important de Catalunya en el ram de ferreteria per a obres, i fins i tot compartien viatges per l'Alemanya en guerra, aparentment per motius de negocis relacionats amb aquesta empresa. (Camarasa, 1995b, p. 1224.)

33. Finalment, acordaren que es dipositarien a la Biblioteca de Catalunya aquells llibres de la Institució que hi faltessin i que aquests durien el segell de la biblioteca de la Institució. (*Actes de la ICHN*, 1914-1922, p. 22r.)

ginals del que havia de ser el primer volum dels *Treballs* i feia un primer lliurament d'una part dels seus llibres a la Biblioteca de Catalunya. Però l'harmonia es va trencar en els mesos següents, sembla que a causa de l'excessiu intervencionisme d'Eugeni d'Ors, com a secretari general de l'Institut, pel que fa a les característiques de l'edició d'aquell volum.³⁴ A tal punt arribà la tensió entre les dues entitats (recordem que la Institució Catalana d'Història Natural era encara una entitat amb plena personalitat que no havia adoptat la condició de filial de l'IEC) que el Consell Directiu de la Institució, després de sentir els informes de Josep Maluquer, Ignasi de Sagarra i Salvador Maluquer en relació amb les reunions tingudes amb Eugeni d'Ors i amb les dilacions sofertes pel volum de *Treballs*, acordà, el 2 d'abril de 1916, enviar una comunicació a l'Institut en termes d'insòlita duresa:

Molt honorable Senyor. En la sessió que ha celebrat avui el Consell Directiu, els Srs. Ignasi de Sagarra i Josep Maluquer, comissionats de la Institució per a entendre's amb l'Institut en lo referent a les relacions entre ambdues entitats, han donat compte de que en l'entrevista tinguda el dia 31 de Març passat amb el Sr. Ors, aquest els digué que en la darrera reunió de l'Institut de Ciències s'acordà que per a editar l'Institut a ses expenses l'anuari o treballs de la Institució que s'havia convingut era precís que el volum sortís sota la direcció del Sr. Bofill i Pichot, membre de l'Institut; que el tamany fos el de la Fauna Malacològica que publica l'Institut o el de l'anuari de la Societat de Biologia i el cos de lletra igual al de dita Fauna Malacològica; i que abans de donar-se a la impremta els originals s'entreguessin al Sr. Ors per a fer les correccions d'estil sobre els mateixos.

Aquestes proposicions, després de més d'un any de negociacions i conferències han sorprès dolorosament la Institució puig són contràries en absolut a allò convingut oficial i particularment amb l'Institut i que fou en essència el següent: a) Dipòsit dels llibres de la Institució en la Biblioteca de Catalunya; b) Edició a expenses de l'Institut d'un volum anyal de 250 a 300 planes amb els corresponents gravats, de treballs de la Institució, tenint aquesta llibertat d'escollir impremta i gravador dintre dels preus corrents i cuidant-se en absolut de tot el referent a la part gràfica i científica mitjançant els socis Srs. Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra (proposats per la Institució i acceptats per l'Institut) previ dictamen del Sr. Bofill i Pichot en quan a la part científica; c) L'Institut designaria una persona entesa per a corregir l'estil *sobre primeres proves d'impremta*.³⁵

34. No ho podem confirmar del tot perquè s'han perdut les darreres actes de 1915 i les primeres de 1916 de la Secció de Ciències. La primera de les conservades d'aquest any correspon a la reunió del 31 de març en la qual s'acorda designar president Josep M. Bofill i Pichot en substitució de Miquel A. Fargas, traspassat un mes abans, el 22 de febrer. Tal vegada s'havia produït una certa absència de lideratge els darrers mesos de presidència de Fargas i Eugeni d'Ors havia assumit atribucions que no li corresponien. La designació de Bofill i Pichot com a president degué ser percebuda, amb encert, pels dirigents de la Institució, com una oportunitat per redreçar les negociacions.

35. Subratllat a l'original.

La Institució complí el convingut i el Juliol passat entregà bon nombre de llibres en dipòsit a la Biblioteca de Catalunya, i entregà també al Sr. Bofill en dit mes els originals del volum corresponent a 1915, que retornà dit Sr. amb la seva aprovació, però la Institució ha vist amb sentiment que per part de l'Institut no hi ha hagut mai la unitat de criteri indispensable, manca de unitat que s'ha traduït en dubtes, tràmits i dilacions que la Institució ja no pot admetre més, per la seva serietat i la del propi honorable Institut.

Per això ha resolt per unanimitat pregar a l'Institut que tingui a bé comunicar per escrit a la Institució quin és lo seu darrer criteri, puig en el cas que sigui el manifestat pel Sr. Ors en la darrera entrevista i ara no s'accepten íntegrament les transcrits bases que foren aprovades amb anterioritat per aquell, la Institució prosseguirà pel seu compte la impressió del volum que té comensada en la forma convinguda i amb gran sentiment donarà per trencades definitivament les negociacions de col·laboració científica amb l'Institut de Ciències.

Lo que, per acord del Consell Directiu, tenim l'honor de comunicar-li en espera de sa grata resposta. Deu guardi a V. S. molts anys. Barcelona, 2 d'abril de 1916. El President. Firmat: Joaquim M. de Barnola S. J. El Secretari. Firmat: Joaquim Maluquer.³⁶

I perquè no quedés dubte de la determinació de la decisió s'acordava donar immediates instruccions a la impremta Altés per a la impressió del volum de *Treballs*, que havia de quedar enllestida com a molt tard el 10 de maig.

Per a satisfacció de la Institució, la Secció de Ciències, en la sessió del 19 d'abril de 1916, acordà un vot de confiança a Bofill i Pichot, que acabava de ser designat president de la Secció, «per fixar d'acord amb els representants de la Institució Catalana d'Història Natural les bases definitives [per a l'edició del volum de *Treballs*]»,³⁷ és a dir, el designava interlocutor únic per part de l'Institut «perquè juntament amb els Srs. D. Josep Maluquer i D. Ignasi de Sagarra constitueixi un Consell de Redacció que s'ocupi de la formació dels anuaris de treballs de la Institució Catalana d'Història Natural», segons consta a l'acta de la reunió del Consell Directiu de la Institució del 7 de maig.³⁸ A partir d'aquest punt tot anà com una seda: el 21 de juny es prenia un darrer acord relatiu a la coberta, que finalment seguia el model dels *Treballs de la Societat de Biologia*, i a la sessió ordinària de la Institució del primer d'octubre el president, Joaquim M. de Barnola, ja podia donar compte d'algunes primeres reaccions en relació amb la publicació del primer volum dels *Treballs*. Els dos primers volums de *Treballs* foren a cura del mateix consell de redacció, compost per Josep Maluquer i Nicolau i Ignasi de Sagarra, per part de la Ins-

36. *Actes de la ICHN, 1914-1922*, p. 43r-44r.

37. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 19 d'abril de 1916.

38. *Actes de la ICHN, 1914-1922*, p. 48v.

titució, i Josep M. Bofill i Pichot, en representació de l'Institut d'Estudis Catalans. A partir del tercer volum Josep Maluquer i Nicolau i Ignasi de Sagarra foren substituïts per Joaquim M. de Barnola i Joaquim Maluquer i Nicolau, mentre que Josep M. Bofill i Pichot seguia al consell de redacció (i hi seguiria fins al darrer volum) en representació de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aparegut el primer volum dels *Treballs*, encara trigaria més d'un any la definitiva incorporació de la Institució Catalana d'Història Natural a l'Institut com a filial. Primer calgué que la totalitat dels membres fundadors de la Institució acceptessin el principi que calia modificar els Estatuts. Acordada la modificació i redactat un esborrany d'Estatuts nous, aquest es distribuïa entre els membres del Consell Directiu el 4 de febrer de 1917 i, pràcticament sense modificacions, era aprovat per ells el 2 de març i, poques setmanes després, el 30 de maig, pels membres fundadors. El 3 de juny, en una sessió extraordinària de la Institució en ple, tinguda a la Sala Milà i Fontanals de l'Institut d'Estudis Catalans, al Palau de la Generalitat,³⁹ se'n donava compte als socis i paral·lelament se sotmetia a l'aprovació governativa. Obtinguda aquesta, una «reunió general» (assemblea) de membres de la Institució ratificava el 6 de desembre de 1917 la nova situació, tan diferent de la precedent, a la pràctica, que aquesta assemblea pot ben considerar-se com una segona refundació de la Institució i assenyalaria la data en què efectivament aquesta passa de debò a constituir-se en filial de l'IEC.

10. BOFILL I PICHOT, PRESIDENT DE LA SECCIÓ DE CIÈNCIES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Ja hem vist que el 31 de març de 1916, al cap d'un mes de la mort de Miquel A. Fargas, Josep M. Bofill i Pichot era elegit per ocupar el càrrec de president de l'Institut de Ciències, càrrec que ocupà, com també el de president de torn de l'Institut d'Estudis Catalans de maig a agost de cada any, fins al gener de 1931. En aquesta data, a l'alegria del mal estat de la seva oïda, presentà la dimissió, que li va ser acceptada en atenció a aquesta circumstància de salut. El succeí a la presidència Pere Coromines, mentre que ell passava a ocupar la vicepresidència.

Els primers anys del seu mandat, fins a l'anomenada «defenestració» d'Eugeni d'Ors (1920-1921), són una etapa particularment brillant per a la Secció de Ciències. En primer lloc, tal com acabem d'esmentar, Bofill i Pichot reconduïx les negociacions amb

39. Que comptà amb la presència de només deu socis: Francesc M. d'Alòs i de Fontcuberta, Joaquim M. de Barnola, Josep Ramon Bataller, Ascensi Codina, Pius Font i Quer, Joaquim i Josep Maluquer, Tomàs Riera i Sans, Ignasi de Sagarra i Ricard Zariquiey.

la Institució Catalana d'Història Natural i les corona amb la incorporació de l'entitat com a societat filial de l'IEC. Mentrestant, la Secció estudia la possible refosa del Servei del Mapa Geogràfic i el del Mapa Geològic (1916), la creació d'una comissió d'etnologia i folklore (sobre la base de l'Arxiu d'Etnologia i Folklore de Catalunya i altres grups d'estudiosos) i, a proposta d'alguns estudiosos valencians, la possible convocatòria d'un congrés científic general dels països de llengua catalana (1917).

També encarà la Secció la transformació del Servei Tècnic del Paludisme en Servei d'Estudis Sanitaris (1918) i, durant aquests anys, es crearen el Seminari-Laboratori de Pedagogia (1918), el de Filosofia i Psicologia (1918) i el de Fisiologia (1920), així com també el Servei Meteorològic de Catalunya (1921), sobre la base de la preexistent Estació Aerològica de Barcelona, creada el 1913. Mentrestant, la Societat de Biologia de Barcelona i la Institució Catalana d'Història Natural publicaven les respectives sèries de *Treballs* sota la supervisió de la Secció. A això cal afegir que el Servei del Mapa Geogràfic va elaborar (1918), a petició de Puig i Cadafalch, successor de Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona i de la Mancomunitat de Catalunya, un primer avantprojecte de divisió territorial del Principat de Catalunya.

A més, l'abril de 1917 correspongué per torn a Bofill i Pichot el discurs de la festa anual de l'IEC i ho aprofità per confegir una excel·lent «Contribució a la crònica de la història natural a Catalunya», que complementava l'obra de Norbert Font i Sagué sobre el tema, publicada pocs anys abans. A partir de 1918, als seus càrrecs a l'IEC s'afegeix el de bibliotecari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

L'afer de l'anomenada «defenestració» d'Eugeni d'Ors (1920-1921) capgirà la situació, entre altres coses perquè a Bofill, com a president de la Secció de Ciències, li correspongué el paper, poc agraït, de ser la mà executora de la definitiva separació de Xènius de l'IEC en retirar-li la confiança com a secretari de la Secció de Ciències quan ja havia estat destituït com a secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans. En realitat, Bofill i Pichot ja intervingué en el Ple de l'IEC del 15 d'abril de 1920 en el qual es féu efectiva la destitució d'Eugeni d'Ors com a secretari general de l'IEC. Pocs dies després, el 20 d'abril, en la primera reunió que hi hagué de la Secció de Ciències, Bofill i Pichot plantejava la necessitat de procedir a un inventari del contingut del despatx d'Eugeni d'Ors, que havia estat clausurat per ordre de Puig i Cadafalch, president de torn de l'IEC alhora que president de la Mancomunitat de Catalunya. A partir del primer de maig Bofill i Pichot passà a ser president de torn de l'IEC fins al 31 d'agost i durant aquest període quadri-mestral calgué reorganitzar els espais i els serveis de la Secretaria General i de la de la Secció de Ciències. També se li demanaren a Ors les actes de la Secció que ell conservava i que es negava a lliurar. Lliurà, finalment, les de la Secció el 22 d'octubre en persona a

Bofill i Pichot, mentre que les del Ple i d'altres ponències específiques no les lliurà fins al 3 de desembre al seu successor a la Secretaria General, Ramon d'Alòs-Moner. Paral·lelament, Bofill i Pichot havia dimitit com a inspector del Seminari de Filosofia que dirigia Ors en el Ple del 8 de juliol de 1920, però no li fou acceptada la dimissió i la reiterà en el Ple del 20 de gener de 1921 quan, després de la censura contra Ors pel tema de les actes, se'n qüestionava l'actuació com a director d'aquell Seminari. Això no estalvià que Bofill i Pichot, juntament amb Nicolau d'Olwer i Valls i Taberner, fos designat per formar una ponència que havia de revisar l'enquesta de Turró en relació amb l'actuació d'Ors al capdavant dels seminaris de Filosofia i de Pedagogia.

Els resultats de l'enquesta de Turró foren, com era d'esperar, plenament desfavorables a l'actuació d'Ors i la ponència triple no n'esmenà ni una coma. Així i tot, Ors participà en reunions de la Secció de Ciències fins a la del 18 de maig de 1921, data en la qual, a proposta de Bofill i Pichot i amb el vot favorable de Pere Coromines (que fins llavors més aviat havia defensat Ors) i Fontserè, i amb el previ consentiment de Turró (que confirmà el seu acord amb la proposta a la reunió següent) i Pi i Sunyer, li era retirat a Eugeni d'Ors el sou de secretari de la Secció, que, en el nou pressupost, es destinava a retribuir dos secretaris redactors.

La reestructuració dels serveis de cultura de la Mancomunitat de Catalunya amb motiu de l'exclusió d'Eugeni d'Ors dels càrrecs en aquesta institució portà conseqüències a la Secció de Ciències de l'IEC (que prengué definitivament aquest nom i abandonà el d'Institut de Ciències). Així, va perdre el Servei del Mapa Geogràfic (que va passar a la Ponència d'Instrucció Pública de la Mancomunitat), el Servei d'Estudis Sanitaris (que va passar a la Ponència de Beneficència), el Seminari-Laboratori de Pedagogia (que va ser dissolt i les seves funcions van ser assumides pel Consell de Pedagogia) i el de Filosofia i Psicologia. En canvi, el 1922 es va inaugurar el nou Laboratori de Psicologia a càrrec de Georges Dwelshauvers i el gener de 1923 es va constituir la tercera filial de l'IEC, la Societat Catalana de Filosofia, sota l'impuls de Ramon Turró. Però és que, a més, el desgavell consegüent a aquests fets comportà retards en les dotacions pressupostàries que l'Institut rebia de la Mancomunitat i les consegüents dificultats per satisfer despeses ja compromeses.

Una part dels membres de la Secció de Ciències, principalment Pere Coromines, August Pi i Sunyer i Eduard Fontserè, vinculats a l'esquerra catalanista, no acceptà passivament la relativa marginació de la Secció per part de la Presidència de la Mancomunitat i del Consell de Pedagogia, i prengueren diverses iniciatives en defensa del protagonisme que corresponia a l'Institut (i més particularment a la Secció de Ciències) en la definició de la política cultural i científica de la Mancomunitat i en l'orientació de les

activitats pròpies. Així, per exemple, Fontserè promogué, el 1922, l'edició d'un resum anual de l'activitat científica a les terres catalanes i occitanes, mentre que Pi i Sunyer proposava, de comú acord amb diferents professors de les facultats de Medicina de Tolosa de Llenguadoc, Montpeller, Bordeus i Marsella, encapçalats per Camil Soula, la publicació d'una revista internacional de fisiologia amb seu a Barcelona. Aquesta darrera iniciativa sembla que arribà a obtenir la promesa d'una subvenció especial de la Mancomunitat el març de 1923 que no arribà a fer-se efectiva pel cop d'estat de Primo de Rivera.

Totes aquestes iniciatives rebien el suport o eren reconduïdes per Bofill i Pichot en la qualitat de president de la Secció i ell mateix promogué i signà, en nom d'aquesta, una memòria adreçada a la Presidència de la Mancomunitat per defensar la continuïtat dels Cursos monogràfics d'alts estudis i intercanvi, que semblava amenaçada. La presentà a Puig i Cadafalch el 21 de desembre de 1922, acompanyat de Pere Coromines, tresorer de la Secció, ocasió que aprofità per exposar la precària situació econòmica d'aquesta a causa dels deutes que arrossegava amb diferents imprentes que amenaçaven d'ofegar la capacitat de publicació de la Secció. Només obtingueren la garantia que no hi havia cap intenció de suprimir els Cursos sinó només de transformar-ne l'organització. La decisió última se la reservava el Consell Permanent de la Mancomunitat, però el Ple de l'IEC podria sempre proposar cursos i conferencians. En definitiva, la continuïtat dels cursos es mantenia però la vinculació amb l'IEC quedava diluïda. Pel que fa als problemes econòmics, només obtingueren l'autorització per desprendre's d'una certa quantitat de títols del deute de la Mancomunitat per satisfer els deutes més apressants.

A finals de 1922 la Societat de Biologia de Barcelona celebrava el desè aniversari. Ramon Turró n'ocupava la presidència i August Pi i Sunyer aprofità l'oportunitat per organitzar un homenatge al seu mestre. Com a president de la Secció de Ciències, Bofill i Pichot tingué un paper destacat tant en la preparació de l'homenatge (contribució a les despeses de l'encunyació de la medalla d'or que s'havia de lliurar a Turró i de les versions en bronze destinades als membres de la Secció i a la venda) com en l'acte mateix, del qual fou un dels oradors.⁴⁰

Els primers mesos de 1923 els problemes financers de la Secció de Ciències (en realitat, de tot l'IEC) començaven a fer-se preocupants i les solucions ofertes per la Presidència de la Mancomunitat no cobrien ni de lluny l'endeutament creat per les nombro-

40. Amb un discurs parcialment autobiogràfic i aclaridor de les relacions de Bofill i Pichot i de Turró amb Santiago Ramón y Cajal (Bofill i Pichot, 1923).

ses publicacions en curs. Potser el malestar ocasionat per les dificultats financeres de la Secció fos el determinant de la decisió de Bofill i Pichot de presentar la dimissió del càrrec el 17 de gener de 1923, al·legant problemes d'oïda, dimissió que no li va ser acceptada. Vuit mesos després, el cop d'estat del general Primo de Rivera canviava radicalment les condicions de funcionament de l'IEC i de la Secció de Ciències, com els de tota la societat catalana i espanyola.

11. BOFILL I PICHOT DURANT LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

Josep M. Bofill i Pichot havia estat elegit bibliotecari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona el 1917 i ocupà aquest càrrec gairebé ininterrompudament fins a la seva mort el 1938 (amb un breu parèntesi entre 1931 i 1933). La feina de Bofill i Pichot com a bibliotecari de la RACAB també és particularment digna d'esment, ja que ha estat la base de l'ordenació de la Biblioteca de l'Acadèmia fins a anys ben recents. Ja en el primer any en el càrrec va reorganitzar la Biblioteca, va fer relligar més de mil cinc-cents volums i va iniciar la tasca de completar les sèries amb mancances. En pocs anys va transformar una biblioteca privada desendregada i poc útil en un servei públic, que l'any 1924 disposava d'una bibliotecària professional i era oberta al públic. Un any més tard manifestava que estava completant les col·leccions de mapes geològics d'Espanya, dels mapes i plànols de l'Institut Geogràfic, i dels mapes hidrogràfics de la Marina, i que havia adquirit alguna sèrie de publicacions alemanyes pagant-les de la seva butxaca.⁴¹

D'altra banda, juntament amb Artur Bofill i Poch, secretari perpetu de l'Acadèmia, Eduard Fontserè, Francesc Pardillo i Pius Font i Quer, aplanà el camí perquè les col·leccions naturalistes del Museu de l'Acadèmia fossin dipositades a la Junta de Ciències Naturals el 1926 malgrat l'oposició d'alguns acadèmics. En realitat, una primera iniciativa per part de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona ja s'havia produït el desembre de 1912 i fou a càrrec d'Eduard Fontserè, que, a més d'acadèmic, era en aquells anys vocal de la Junta de Ciències Naturals. Topà, però, amb l'oposició irreductible d'alguns acadèmics i, en particular, de Jesús Goizueta Díaz, catedràtic de Mineralogia i Zoologia de la Facultat de Farmàcia, i no es pogué dur a terme el trasllat. En aquell moment, d'altra banda, la situació de la Junta de Ciències Naturals mateixa no prometia grans avantatges per a les col·leccions.

41. Arxiu de la RACAB, Acta de la Comissió General Directiva del 18 de novembre de 1925.

La situació d'aquesta canvià substancialment en anys posteriors, particularment entre 1915 i 1917, durant el mandat de Josep Maluquer com a secretari executiu.⁴² Gràcies a la gestió de Maluquer al capdavant de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, aquesta arribà a disposar d'unes instal·lacions i d'un personal que no podien ser més idonis i havia acollit el dipòsit de col·leccions prou importants, com les de la ICHN, mentre que les col·leccions de la RACAB seguien acumulant pols i havien arribat a un punt de decrepitud que en feia desaconsellable la visita. Quan el novembre de 1924 Font i Quer ingressà a la RACAB, ho féu amb un discurs sobre la situació dels herbaris històrics de Catalunya que començava posant com a exemple del mal estat de conservació de molts dels herbaris la situació que ell mateix havia pogut observar a la RACAB, en l'herbari de Costa, vint anys després que ja ho hagués posat de manifest Cadevall, que fou l'encarregat de contestar-li i que acabà de reblar el clau. Pocs mesos després, l'abril de 1925, la Junta de Ciències Naturals de Barcelona s'adreçava novament a la RACAB per oferir-se a conservar, en qualitat de dipòsit, les col·leccions d'aquesta.

En aquesta ocasió, a diferència del que havia passat el 1912, la Comissió General Directiva, presidida per l'enginyer Josep Serrat i Bonastre⁴³ i en la qual figuraven Josep M. Bofill i Pichot i Eduard Fontserè, no s'oposà a la mesura. Ben al contrari, acordà, en principi, accedir a la proposta, si bé a reserva del que acordés la Junta General, i nomenà una comissió, formada per Josep M. Bofill i Pichot, Jesús Goizueta i Francesc Pardillo, que havia de concretar els termes dels acords que s'havien de signar, els quals havien de deixar ben clar que la RACAB mantenia la propietat de les col·leccions, podria retirar-les totalment o en part en qualsevol moment si així ho acordava la Junta General i volia obtenir una representació «adequada» a la Junta de Ciències Naturals.⁴⁴

Aquest darrer punt era particularment delicat. Per més que alguns dels dirigents i tècnics de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona fossin també membres de la RACAB, no és menys cert que també hi havia acadèmics que no es resignaven a l'obsolescència de la pròpia entitat enfront de l'empenta de les noves institucions creades pels polítics catalanistes a partir dels primers anys del segle. A més, en les successives modificacions de la composició dels organismes científics públics barcelonins, el paper de la RACAB s'havia anat devaluant força d'ençà d'aquells primers anys del segle. Així, mentre que el presi-

42. Camarasa, 1995b, p. 1225-1229.

43. Josep Serrat i Bonastre (1869-1946) era enginyer industrial. Havia estat professor de l'Escola d'Enginyers Industrials de Bilbao i de la secció de mecànica i metallúrgia de l'Escola del Treball de Barcelona, càrrec del qual l'havia destituït el 1924 la Diputació designada pel directori militar de Primo de Rivera. Juntament amb Rafael Campalans i altres professors expulsats, havia creat l'Ateneu Polytechnicum, per tal de prosseguir l'activitat docent adreçada als joves obrers.

44. Arxiu de la RACAB, Acta de la Comissió General Directiva del 15 d'abril de 1925.

dent de la RACAB, per raó del seu càrrec, era membre de la Junta Tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic creada el 1893 per l'Ajuntament de Barcelona (directe precedent de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona del primer terç del segle xx), als successius reglaments de la Junta de Ciències Naturals, a partir de 1906, la RACAB havia passat a ser una més de les vuit entitats barcelonines⁴⁵ que podien proposar candidats (i participar en la seva elecció mitjançant compromissaris) a quatre de les places de membre de la Junta.

Els tres membres de la comissió, reunits a casa de Josep M. Bofill i Pichot, no assoliren un acord i com a resultat emeteren dos dictàmens divergents: favorable el de Bofill i Pichot i Pardillo, contrari el de Goizueta. Tots dos foren presentats i discutits en Junta General el 29 d'abril de 1925. En la defensa del dictamen de la majoria quedava clar que la proposta de la Junta de Ciències Naturals havia estat promoguda pels mateixos acadèmics que eren alhora membres d'aquesta,⁴⁶ coneixedors del deplorable estat de les col·leccions de la RACAB. Goizueta s'hi oposava per raons d'imatge i de prestigi de la RACAB, i reclamava una reorientació de l'administració dels béns d'aquesta que no obligués a dependre del lloguer dels locals dels baixos en un teatre i diferents comerços. Afegia que, en cas que l'Acadèmia consentís en el trasllat, calia que exigís tenir a la Junta de Ciències Naturals una representació equivalent a la de l'Ajuntament i la Diputació. També s'oposà al trasllat Francisco Murua (1874-1925), catedràtic de Química Orgànica de la Facultat de Farmàcia, que insistí en la il·legimitat del trasllat proposat per tal com suposava una infracció dels reglaments en deixar sense atribucions reals el càrrec de conservador de l'Acadèmia, il·legimitat que fou desmentida pel president de l'Acadèmia, Serrat i Bonastre.⁴⁷

La discussió en plenari es prolongà al plenari següent, però el resultat final fou que es prengué l'acord d'aprovar el dictamen de Bofill i Pichot i Pardillo, i les condicions que proposaven per acceptar el trasllat de les col·leccions al Museu de Ciències Naturals. Només hi votaren en contra Goizueta, Pere Marcer, professor del Seminari, i Eugenio Mascareñas, que s'havia jubilat de la Càtedra de Química Orgànica de la Facultat de Ciències un any abans. Murua, absent, no participà en aquesta votació.⁴⁸

45. Eren, a més de la RACAB, el Centre Excursionista de Catalunya, els Estudis Universitaris Catalans, la Facultat de Farmàcia, la Granja Experimental de la Diputació de Barcelona, la Institució Catalana d'Història Natural, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i la Societat Protectora d'Animals i Plantes.

46. Dos dels vocals facultatius de la Junta de Museus (Josep M. Bofill i Pichot i Manuel Cazorro) eren acadèmics; Bofill i Poch, secretari perpetu de la RACAB, havia estat el director del Museu Martorell fins a la seva jubilació (1921) i el 1925 era encara membre de la Junta. El seu successor al Museu, Pius Font i Quer, havia ingressat a la RACAB el 1924. Pardillo, regent de cristal·lografia al Museu, i Maximino San Miguel de la Càmera, de petrografia i mineralogia, eren igualment acadèmics.

47. Arxiu de la RACAB, Acta de la Comissió General Directiva del 29 d'abril de 1925.

48. Arxiu de la RACAB, Acta de la Junta General Ordinària del 19 de maig de 1925.

Les condicions proposades per la RACAB, després d'un darrer retoc de la Comissió General Directiva el 6 de juny, quedaven redactades en aquests termes:

a) El trasllat de les col·leccions es fa a títol de dipòsit.
 b) Dels objectes lliurats, se'n formarà un inventari subscrit per duplicat per ambdues parts contractants en el qual constaran les denominacions amb què figuren al Museu de l'Acadèmia i s'hi esmentarà igualment el nombre d'exemplars que hi hagi de cada denominació específica, localitat o qualsevol altre concepte determinatiu.

c) La Junta de Ciències Naturals mantindrà sempre els exemplars de l'Acadèmia amb una numeració especial i contrasenya que els faci inconfusibles amb qualsevol altre del Museu.

d) Els exemplars de les col·leccions de l'Acadèmia no podran ser disseminats entre els restants de la Junta de Ciències Naturals, sinó que hauran de formar col·leccions completes i es col·locaran en vitrines especials en les quals consti en un rètol ben visible que són propietat de l'Acadèmia.

e) Només per canvi i previ consentiment de l'Acadèmia o per delegació seva es podran alienar aquells exemplars que s'anomenen generalment «duplicats». Els nous ingressos quedaran, com és natural, de propietat de l'Acadèmia.

f) Aquesta continuarà lliurant sota les mateixes condicions els exemplars que en el futur posseeixi i tingui per bé dur als museus de la Junta de Ciències Naturals.

g) En qualsevol moment, amb un avís de termini prudencial, l'Acadèmia podrà retirar les col·leccions dipositades a la Junta de Ciències Naturals.

h) Les operacions de recollida o devolució dels exemplars es faran per personal responsable per la seva funció científica dins de l'organització de la Junta de Ciències Naturals.⁴⁹

Encara que la Junta de Ciències Naturals de Barcelona no podia accedir a atorgar a la RACAB el mateix estatus que a les dues corporacions públiques que la sostenien, hom acordà, per donar una certa satisfacció als discrepants, que la RACAB tindria permanentment un representant a la Junta, que la RACAB podria designar d'entre els diversos acadèmics que n'eren membres. Així, sense modificar el reglament de la Junta, la RACAB designava formalment un representant. Aquesta designació recaigué precisament en Josep M. Bofill i Pichot,⁵⁰ que ja havia estat designat, unes setmanes abans, juntament amb Pius Font i Quer, per formar l'inventari de les coveccions i procedir al lliurament d'a-

49. Arxiu de la RACAB, Acta de la Junta General Ordinària del 29 d'abril de 1925 i Acta de la Comissió General Directiva del 6 de juny de 1925 (rectificacions).

50. Arxiu de la RACAB, Acta de la Junta General Ordinària de l'11 de desembre de 1925.

questes a la Junta de Ciències Naturals.⁵¹ Conduït per tots dos, el procés de trasllat durà encara gairebé tot un any. El 18 de novembre de 1926 el secretari general, Artur Bofill i Poch, donava compte a la RACAB que s'havien rebut els catàlegs i inventaris dels objectes dipositats a la Junta de Ciències Naturals.⁵²

Pel que fa a l'actuació de Bofill i Pichot al capdavant de la Secció de Ciències de l'IEC (i en la presidència quadrimestral de l'Institut de cada any), durant aquests anys de la dictadura de Primo de Rivera cal remarcar l'esforç, compartit principalment amb Coromines, Pi i Sunyer i Fontserè, amb l'assistència del secretari redactor, Pere Màrtir Bordoy, per mantenir la continuïtat d'actuació en els moments més difícils. Els primers mesos intenta mantenir el ritme habitual d'activitat, el seguiment de les publicacions i el dels seminaris laboratoris i les filials que depenien de la Secció. Fins i tot, el novembre de 1923 es distribueixen entre els membres i altres persones vinculades a la Secció els encàrrecs d'un conjunt d'informes sobre l'estat de la ciència a Catalunya que, segons es diu a l'acta, ha estat demanat pel secretari de la Societat de Nacions.⁵³

Però ja al febrer de 1924 es fa constar en acta la difícil situació que resulta «de la dificultat de fer efectius els fons atorgats a l'IEC per les Corporacions subvencionadores» i els obstacles que això comporta «per a la vida normal de la Secció, fins ara tan espone-rosa». Tot i això, s'acorda mantenir el ritme setmanal de les reunions, «ara més que mai en què pot perillar la continuïtat de l'obra de l'Institut».⁵⁴

La situació encara empitjorà més l'any següent amb la liquidació de la Mancomunitat, la incorporació dels serveis de l'IEC a la dependència directa de la Diputació de Barcelona i la supressió del finançament de l'IEC als pressupostos provincials de 1925. Per parar el cop en la mesura del possible Bofill i Pichot havia demanat a començaments d'any una entrevista amb el president de la Mancomunitat, Alfons Sala, però no aconseguí parlar-hi fins a principis de març, sense obtenir altra cosa que l'autorització verbal per anar continuant la impressió dels fascicles en curs de la *Flora*, de Cadevall, i de la *Fauna*, que dirigia Bofill i Pichot mateix i que tenia a mig imprimir un fascicle del jesuïta Longí Navàs sobre neuròpters. Lletra morta, al capdavant, atès que aquell mateix mes es consumava la liquidació definitiva de la Mancomunitat. Incansable, Bofill i Pichot demanà una entrevista amb el president de la Diputació, Josep M. Milà i Camps, que finalment la concedí a finals de maig i de nou va oferir verbalment tot mena de facilitats per a la continuació d'aquelles dues obres, però es va tancar en

51. Acta de la Comissió General Directiva del 18 de novembre de 1925.

52. Acta de la Comissió General Directiva del 18 de novembre de 1926.

53. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 12 de novembre de 1923.

54. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 25 de febrer de 1923.

banda a tractar altres temes que Bofill també volia plantejar-li, com la continuïtat del Laboratori de Psicologia (malgrat l'absència de Georges Dwelshauvers, el seu creador), a la qual Milà i Camps es negà en rodó i només va accedir a pagar els mesos de maig i juny al personal que restava. Pocs dies més tard, el 6 de juny de 1925, es feia efectiva la supressió del Laboratori i tots els seus aparells, mobles, utensilis i altres efectes foren transferits a l'Institut de Fisiologia (on, de fet, ja havien estat traslladats el mes de setembre anterior en quedar privat dels locals que abans tenia al recinte de la Universitat Industrial).

A partir de finals d'aquell mes de juny de 1925 l'activitat de la Secció de Ciències quedà reduïda a la mínima expressió. Generalment les reunions es limitaven a dos membres o tres. Bofill i Pichot i Fontserè eren els més constants,⁵⁵ juntament amb el secretari redactor, Pere Màrtir Bordoy, i de tant en tant s'hi afegien Pere Coromines o August Pi i Sunyer. En tot cas, es mantingueren els esforços per fer sortir les publicacions, en particular la *Flora* de Cadevall, els neuròpters de Longí Navàs, els *Treballs de la Societat de Biologia* i l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*. Però tot eren entrebancs i només la generositat d'alguns mecenes permeté fer-ne aparèixer algunes.

Bofill i Pichot mateix figurà entre aquests mecenes, si bé no tant pel que fa a les publicacions de la Secció com a les de la Institució Catalana d'Història Natural. Al *Butlletí de la ICHN* de 1928 figura com a membre protector, juntament amb Concepció Patxot i Rabell, filla de Rafael Patxot, i la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona, aquests dos darrers segurament per la inèrcia de l'aparició com a tals d'ambdues institucions en anys anteriors.

12. ELS DARRERS ANYS

A partir del mes de maig de 1930 la situació de la Secció de Ciències, com la de l'IEC en ple, començà a normalitzar-se. Però, tot i que l'1 d'agost s'acordà dividir la Secció en tres subseccions (de ciències naturals, amb Josep M. Bofill i Pichot i August Pi i Sunyer; de ciències morals, amb Pere Coromines i Jaume Serra i Hünter,⁵⁶ i de ciències fisico-

55. Només consten en acta dues absències de Josep M. Bofill i Pichot, totes dues per malaltia, durant els anys de la dictadura primoriverista (9 de febrer i 6 d'abril de 1927). En una ocasió (30 de novembre de 1925) es trobà sol amb Bordoy i ajornà les sessions per un mes.

56. Jaume Serra i Hünter (1878-1943) havia estat designat membre adjunt el 1927 per cobrir les absències per malaltia de Ramon Turró, que va morir aquell mateix any, si bé Serra i Hünter no passà a numerari fins al 1931.

matemàtiques, amb Eduard Fontserè i Ramon Jardí⁵⁷) i Bofill i Pichot anuncià que, a partir de la reunió següent (26 de setembre de 1930) es reprendria la vida normal de la Secció, a la pràctica, però, després d'aquesta, no hi hagué cap més reunió fins al 31 de desembre.

El gener de 1931, tal com ja s'ha dit, Bofill i Pichot abandonà la presidència de la Secció de Ciències de l'IEC i passà a ocupar-ne la vicepresidència. La seva activitat a la Secció no decaigué pas per això i continuà assistint a les reunions i seguint de prop les publicacions i altres encàrrecs que tenia assignats, com la *Flora de Catalunya* o la inspecció de l'Institut de Fisiologia. No tingué èxit, en canvi, en els esforços per evitar el conflicte, que finalment es produí, amb Ramon Jardí, com a resultat de no acceptar el Ple de l'IEC el pla prèviament pactat amb Esteve Terradas perquè aquest dimitís com a numerari, i s'obrí pas a la plena incorporació de Ramon Jardí a l'IEC, mentre que Terradas era nomenat corresponent.

Tot i el pas a la vicepresidència, a partir de la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931 les forçades absències de Pere Coromines, a causa de les seves activitats polítiques (ponent de l'Estatut de Núria, membre de la Comissió de Traspàs de Serveis de l'Estat a la Generalitat, diputat a Corts per Lleida i conseller de Justícia i Dret), obligaren amb freqüència Bofill i Pichot a tornar a presidir moltes de les reunions de la Secció de Ciències d'aquests anys (dotze de vint-i-set el 1931, dinou de trenta-tres el 1932 i vint-i-tres de trenta-cinc el 1933) fins que el 3 de gener de 1934 Coromines cessa en el càrrec de conseller de Justícia i Dret que havia ocupat en dos governs successius. Tot i així, Bofill i Pichot encara presidiria sis de les sessions de 1934.

El desembre de 1931 es produí la primera renovació important del Consell Directiu de la Institució Catalana d'Història Natural després de la dictadura de Primo de Rivera, la que es produí en les eleccions de desembre de 1931, en les quals Bofill i Pichot fou elegit com a vocal, càrrec en el qual va romandre fins al desembre de 1933, i formà part de la candidatura que encapçalava el botànic Pius Font i Quer. La participació de Josep M. Bofill i Pichot en la candidatura encapçalada per Pius Font i Quer buscava sens dubte una millor sintonia de la Institució amb l'Institut d'Estudis Catalans després de la llarga etapa de mala entesa viscuda durant la dictadura sota les presidències del pare Pujjula i de Ricard Zariquiey. Però també facilitava l'entesa de la Institució amb l'Acadèmia de

57. Ramon Jardí (1881-1972) havia estat designat membre adjunt d'Esteve Terradas, atesa la prolongada absència d'aquest a Madrid, el 1926. El criteri del Ple de l'IEC, contrari al de la Secció de Ciències, fou que la condició de membre de l'IEC no es perdia per absència prolongada. D'altra banda, el novembre de 1932 Terradas, que havia guanyat una càtedra a Barcelona, es reintegrà a les reunions de la Secció. A conseqüència d'aquests fets Jardí es desvinculà de l'Institut, si bé a les actes de la Secció de Ciències d'aquests anys se'l fa constar alguns cops com a absent per malaltia.

Ciències i Arts, en els locals de la qual començà a reunir-se amb assiduitat la comissió de publicacions o consell de redacció del *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, com a mínim a partir del juny de 1932.⁵⁸

El restabliment total de la bona entesa entre l'IEC i la ICHN hagué de ser gradual, ja que el pare Pujiula es mantingué a la vicepresidència fins a finals de 1933 i encara tractà d'oposar-se a algunes de les innovacions promogudes pels nous directius. Encara l'octubre de 1932 la Secció de Ciències encomanava a Bofill i Pichot que reclamés a la ICHN que fes constar el nom de l'IEC a les seves publicacions si volia continuar comptant amb la subvenció d'aquest. No cal dir que la recomanació tingué un efecte immediat, ja que el fascicle del *Butlletí* corresponent al quart trimestre de 1932 ja portava a la coberta el nom de l'IEC⁵⁹ i, a partir del primer fascicle de 1933, la renovació de la imatge de la publicació era total.⁶⁰

La col·laboració amb Font i Quer, d'altra banda, no es limitava a les tasques directives a la ICHN. Aquests van ser els anys en què Font i Quer reprengué el manuscrit de Cadevall i completà els volums que faltaven de la *Flora de Catalunya*; aquests, amb dibuixos addicionals de Josep Closas i Miralles, un altre dels col·laboradors de Font i Quer en la tasca de renovació de la ICHN.⁶¹ El darrer volum de la *Flora*, el sisè, quedà enllestit el 1937 i hom acordà celebrar-ho lliurant-ne sengles exemplars al president de la Generalitat i a l'alcalde de la ciutat de Barcelona, i preparar una nota de premsa amb la qual els periodistes poguessin fer-se càrrec de la importància i la significació de l'obra i reflex-

58. *Actes de la ICHN*, 1922-1934, p. 27. Cal dir «com a mínim» ja que al llibre d'actes no figura cap anotació del període comprès entre abril de 1930 i maig de 1932, i podria ser que la comissió en qüestió ja s'hagués reunit a l'Acadèmia de Ciències, ja que tant Font i Quer com Bofill i Pichot eren acadèmics, i Bofill, a més, era el bibliotecari de l'Acadèmia i hi passava moltes hores.

59. La Secció de Ciències se'n congratulava el 6 de febrer de 1933 en rebre el fascicle (Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 6 de febrer de 1933, llibre 7, p. 86).

60. Amb un disseny totalment renovat de la coberta, perfectament homologable amb qualsevol revista científica de l'època, una tipografia acuradíssima i una composició de gust noucentista que incloïa un sumari del contingut a la coberta mateixa, que permetia al lector fer-se càrrec de què hi podia trobar; només conservava, de l'etapa anterior, l'escut de la Institució. Una altra novetat del volum de 1933 és la indicació, a la darrera pàgina, de les dates precises de publicació de cada un dels fascicles, tal com es feia, per assegurar les prioritats respecte a les descripcions vàlides de tàxons, en les millors revistes botàniques i zoològiques d'aquells anys (Camarasa, 2000, p. 84). El primer fascicle va ser distribuït als membres de la Secció a principis de maig de 1933 (Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 8 de maig de 1933, llibre 7, p. 96).

61. Josep Closas i Miralles (Barcelona, 1900-1962) havia estudiat topografia sense completar els estudis a causa d'haver estat cridat a files el 1923 pel conflicte bèl·lic amb el Marroc. Molt interessat per la geologia i la geografia i excellent dibuixant, tingué una gran activitat en el món excursionista i, a partir de 1931, a la ICHN, sobretot en l'organització de les excursions col·lectives i la preparació de materials cartogràfics per a aquestes. Després de la Guerra Civil creà l'empresa Suministros Escolares y Científicos, molts anys una de les principals proveïdores de material científic i didàctic als centres d'ensenyament mitjà i superior de Catalunya.

tir-les als respectius periòdics.⁶² Quedaren encarregats de redactar-la Pius Font i Quer i Josep M. Bofill i Pichot.

Paral·lelament, Bofill i Pichot havia maldat per prosseguir la publicació dels fascicles de la *Fauna de Catalunya*, concretament els de Navàs sobre neuròpters, en aquest cas sense èxit. Tot i que Navàs respongué positivament a la petició de Bofill de continuar aquells fascicles,⁶³ la supressió de la Companyia de Jesús pel Govern de la República espanyola⁶⁴ i els successius canvis de residència de Navàs per aquesta causa foren entrebancs afegits als que ja comportava el perfeccionisme de Navàs i l'objectiva dificultat dels grups estudiats, i ja no aparegué cap fascicle més.

La reorganització del Servei del Mapa Geològic fou un tercer front de l'activitat de Bofill i Pichot en aquests anys. La Generalitat de Catalunya havia demanat el 1930 a l'IEC orientació sobre el futur d'aquest servei, que havia estat suprimit per la dictadura i confiat a un Instituto Geológico-Topográfico, radicat a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona i dirigit pel catedràtic Maximino San Miguel de la Cámara. La Secció va demanar un informe a Marià Faura i Sans, que havia estat el director del Servei fins a 1925, i sobre la base d'aquest informe va elaborar unes bases i un pressupost per a 1932, que van ser aprovats i tramesos a la Generalitat juntament amb la proposta de nomenar novament director Marià Faura i Sans.⁶⁵ La Generalitat, però, dubtava entre reprendre les tasques del Mapa Geològic amb un servei específic o fondre-les amb les d'un Institut Geològic més generalista, a càrrec de la Junta de Ciències Naturals, que aspirava a absorbir l'Instituto Geológico-Topográfico de San Miguel de la Cámara. Uns dubtes que compartia Bofill i Pichot i que tal vegada tenien per causa la peculiar situació personal de Faura com a capellà secularitzat que, a més, convivia amb una dona amb qui no estava casat. A la pràctica, tot i que el Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya aprovà les bases presentades per la Secció de Ciències i destinà un petit pressupost a continuar, sota la direcció de Faura, les tasques engegades abans de la dictadura de Primo de Rivera, el nomenament de Faura com a director no va ser ratificat fins al 1936.

L'estiu de 1934, quan Faura ja havia recuperat de la impremta Enrich les pedres litogràfiques amb els gravats dels mapes que havien estat enllestits abans de 1925 i tenia quatre fulls publicats i dos en preparació, les discrepàncies sobre la continuïtat del

62. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 7 d'agost de 1937, llibre 7, p. 256.

63. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 14 d'octubre de 1931, llibre 7, p. 33.

64. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 24 de febrer de 1932, llibre 7, p. 52. La Companyia de Jesús havia estat suprimida a Espanya en virtut d'una llei del 23 de gener de 1932.

65. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 7 d'octubre de 1931, llibre 7, p. 28-30.

Servei en el si de la Secció de Ciències es feren del tot evidents en examinar un nou projecte de reestructuració presentat per Faura el 18 de juny de 1934:⁶⁶ mentre que Terradas, Fontserè i Coromines el defensaven, Bofill i Pichot proposava abandonar el mapa per evitar la duplicitat amb les tasques de l'Institut Geològic Miner de l'Estat i participar en la creació de l'Institut Geològic que proposava la Junta de Ciències Naturals, posició que compartia August Pi i Sunyer, també membre de la Junta de Ciències Naturals. A la pràctica, després d'un debat que es prolongà fins al 23 de juliol, la Secció acordà, i així ho comunicà a Faura, confiar-li la continuació dels treballs del mapa geològic, assignar-li una retribució «igual a la que té el director del Servei del Mapa Geogràfic» i estudiar la manera de donar una major amplitud als estudis geològics «en connexió amb la Secció d'Astronomia, Meteorologia i Geofísica de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques».⁶⁷ Així i tot, l'evidència que l'Institut Geològic Miner mantindria els seus treballs a Catalunya adreçats a l'aixecament del mapa geològic a escala 1:50.000, mentre que el projecte de Faura, com a continuació que era dels treballs precedents d'Almera, preveia aixecar-lo a escala 1:100.000, feia exposar a Pere Coromines «la conveniència de trobar una fórmula per la qual el servei del Mapa Geològic quedés encarregat a Catalunya de l'obra de l'Institut Miner i Geològic [sic] de Madrid, sense que per això deixés de complir amb la seva pròpia missió».⁶⁸ Tot quedà ajornat per després de l'estiu però la represa d'activitats de l'IEC l'octubre següent coincidí amb els Fets d'Octubre de 1934 i la suspensió de l'Estatut d'autonomia fins a les eleccions del febrer de 1936, i l'esclat de la Guerra Civil el juliol del mateix any impedí que es reprengués el tema.

L'esclat de la guerra comportà un llarg període d'inactivitat de Bofill i Pichot tant a l'IEC com a l'Acadèmia de Ciències i Arts que, en el cas de la Secció de Ciències, abraça una mica més d'un any, del 6 de juliol de 1936, darrera reunió a la qual assistí abans de l'esclat de la guerra, al 7 d'agost de 1937, primera en què reapareix.⁶⁹ Versemblantment, Bofill i Pichot va romandre bona part dels primers mesos de la guerra a

66. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 18 de juny de 1934, llibre 7, p. 144-145. En aquesta mateixa data la Junta de Ciències Naturals creava oficialment l'Institut Geològic, que, a la pràctica, no arribà a funcionar mai.

67. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 2 de juliol de 1934, llibre 7, p. 146-148.

68. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 23 de juliol de 1934, llibre 7, p. 152.

69. Val a dir que entre aquestes dues dates només hi havia hagut tres reunions de la Secció de Ciències. Les dues primeres encara en els dies que precediren l'esclat de la guerra (11 de juliol de 1936 i 16 de juliol de 1936), totes dues amb l'assistència únicament de Pere Coromines, August Pi i Sunyer, Eduard Fontserè i Jaume Serra i Hünter. La tercera, a la qual només assistiren Coromines, Fontserè i Serra i Hünter, tingué lloc el 16 de desembre de 1936 i es limità a la prendre l'acord de nomenar un representant de l'IEC en una comissió del Consell d'Economia de Catalunya.

la seva casa del mas el Solà de Sant Julià de Vilatorrada, un ambient molt més tranquil que el de la Barcelona d'aquells mesos. Allí, entre altres coses, prengué cura de la continuïtat del funcionament del Col·legi d'Orfes de Vilatorrada, el patronat del qual presidia des de 1909, i la protecció de la comunitat religiosa que el regentava: facilità als seus membres roba civil i interposà sempre que va caldre la seva influència en algunes instàncies del Govern de la Generalitat. Finalment, en les setmanes que seguiren els Fets de Maig de 1937, els Serveis d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya prengueren sota la seva empara el Col·legi i en nomenaren Bofill i Pichot administrador. Poc després, el 23 de juny de 1937, una ordre del conseller de Sanitat i Assistència Social feia passar a dependre d'aquells Serveis la totalitat del personal administratiu i tècnic del Col·legi.

Després de la reunió del 7 d'agost de la Secció de Ciències Bofill i Pichot assistí a la següent, el 27 d'octubre, però no a les de novembre, desembre i gener. En reintegrar-se a les activitats de la Secció el 16 de febrer de 1938 els altres membres assistents «expressen llur viva satisfacció de veure reintegrar-se als treballs de l'Institut el Dr. Bofill i Pichot, que n'havia estat una mica apartat en els últims mesos per motius de salut i altres de tipus personal». No sabem si entre aquests altres «de tipus personal» figura l'intent de confiscació del Col·legi d'Orfes per part de la Comandància General de Vic per destinar-lo a hospital de sang que retreu Josep Manuel Aguirre en la seva història del Col·legi i que, segons un testimoni dels fets, hauria evitat Bofill i Pichot amb un engany.⁷⁰

Assistí encara a tres reunions, el 2, el 9 i el 16 de març de 1938, que, com la precedent, hagué de presidir per l'absència de Pere Coromines, però en cap de les actes no figura anotada cap intervenció seva.⁷¹ A la reunió del 27 d'abril de 1938 «es dona compte de la mort del Doctor Bofill i Pichot, ocorreguda a Vilatorrada el dia 15 d'aquest mes. Els membres presents [només Fontserè i Serra i Hünter] dediquen un sentit record a la memòria de l'Il·lustre ex-President de la Secció, fent menció especialíssima dels treballs que havia realitzat, de la seva intervenció sempre eficaç en els anys de publicació de la "Flora de Catalunya", que per fortuna ha pogut veure enllestida. Recorden també l'abnegació i constància amb que assistí a totes les sessions celebrades durant el període de la dictadura militar, quan la vida oficial de l'Institut estava col·lapsada i es tractava només de sessions privades, per anar mantenint les activitats i publicacions, celebrades gràcies en gran part a l'entusiasme i la vocació del Sr. Bofill».⁷²

70. Aguirre, 1997, p. 98.

71. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, llibre 7, p. 268-271.

72. Arxiu de l'IEC, *Actes de la Secció de Ciències*, sessió del 27 d'abril de 1938, llibre 7, p. 273-274.

Una abnegació i una constància de què també va donar prova, com veiem, fins a les darreres setmanes de la seva vida.

FONTS

Fonts primàries

Arxiu de l'IEC

Expedient personal de Josep M. Bofill i Pichot.

Actes dels plens de l'IEC.

Actes de la Secció de Ciències.

Arxiu de la ICHN

Actes.

Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona

Expedient personal de Josep M. Bofill i Pichot.

Actes del consistori.

Arxiu de la RACAB

Expedient personal de Josep M. Bofill i Pichot.

Arxiu de la Universitat de Barcelona

Expedient personal de Josep M. Bofill i Pichot.

BIBLIOGRAFIA

AGUIRRE I SÁENZ DE TEJADA, Josep Manuel. *Cent anys d'escola: Del Col·legi d'Orfes al Col·legi del Roser. Fundació Puig i Cuñer. Sant Julià de Vilatorrada 1897-1997.* Sant

- Julià de Vilatorrada: Agrupació d'Antics Alumnes del Col·legi de Sant Julià de Vilatorrada, 1997.
- ARAGONÈS, Enric. «El mapa geològic i topogràfic de la província de Barcelona: La sèrie 1:40.000 (1888-1914)». *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*, 13 (2005), p. 115-280.
- ARTÍS I MERCADET, Mireia; CAMARASA, Josep M. «Pius Font i Quer (Lleida, 1888 - Barcelona, 1964): La maduresa de la botànica catalana». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, p. 1245-1276.
- BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 1: 1907-1942. Barcelona: IEC, 2002.
- BATALLER I CALATAYUD, Josep Ramon. «Josep M. Bofill i Pichot (1860-1938)». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 37 (1949), p. 110.
- BOFILL, Eugeni; BOFILL, Roser. *Els Bofill de Viladrau*. Barcelona: El Ciervo 96, 2004.
- BOFILL I PICHOT, J. M. «Parlament del senyor Josep M. Bofill i Pichot». *Arxius de l'Institut de Ciències*, 10 (1923), p. 70-79.
- BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de. *Pius Font i Quer: Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el Ple per Oriol de Bolòs i Capdevila el dia 21 de febrer de 2000. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000.
- CAMARASA, Josep M. «Ramon Turró i Darder (Girona, 1854 - Barcelona, 1926): El naixement de l'escola biològica catalana». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1995a, p. 681-730.
- «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona, 1883 - 1960): La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica en l'empresa». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1995b, p. 1209-1243.
- *Ramon Turró: Un modernista al laboratori*. Conferència pronunciada davant el Ple per Josep M. Camarasa i Castillo el dia 5 de febrer de 1996. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1997.
- *Cent anys de passió per la natura: Una història de la Institució Catalana d'Història Natural*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural, 2000.
- CASASSAS, Oriol. *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons*. Barcelona: IEC, 1999.
- FERRER, Diego. *Cajal i Barcelona*. Barcelona: Fundació Uriach 1838, 1989.
- FUENTES SAGAZ, Manuel de. «Ateneo de alumnos internos de la Facultad de Medicina de Barcelona». *Gimbernat*, 18 (1992), p. 27-31.

- GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900-1936*. Vol. 21 (llibre XVII). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Fundació Alexandre Galí, 1986.
- GÓMEZ-ALBA, J. «Jaume Almera i Comas (Vilassar de Mar, Maresme, 1845 - Barcelona, 1919): La geologia apologetica». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1995a, p. 595-621.
- «Marià Faura i Sans (Barcelona, 1883-1941): El Servei del Mapa Geològic i Topogràfic de Catalunya». A: CAMARASA, J. M.; ROCA, A. [dir.]. *Ciència i tècnica als Països Catalans: Una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1995b, p. 1119-1146.
- GRABULEDA TEIXIDOR, Carles. *Salut pública i creixement urbà: Política i acció social en el sorgiment de la Barcelona contemporània*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2003.
- REGUANT I SERRA, Salvador. *Josep Ramon Bataller i Calatayud: Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el Ple per Salvador Reguant i Serra el dia 1 de març de 2004. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004.
- ROCA ROSELL, Antoni [coord.]. *Cent anys de salut pública a Barcelona: 1891-1991*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1991.
- Servicio Médico-Sanitario Permanente de la Ciudad de Barcelona*. Barcelona: Est. Tip. de los Suc. de N. Ramírez, 1885.

PUBLICACIONS DE JOSEP M. BOFILL I PICHOT

1902

- ANTIGA I SUÑER, P.; BOFILL I PICHOT, J. M. *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: Primera família: Tenthredins*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural.

1903

- ANTIGA I SUÑER, P.; BOFILL I PICHOT, J. M. *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: VIII família: Chrysidids*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural: [Tipografia L'Avenç].

ANTIGA I SUÑER, P.; BOFILL I PICHOT, J. M. *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: XVIII família: Vèspids*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural: [Tipografia L'Avenç].

1904

ANTIGA I SUÑER, P.; BOFILL I PICHOT, J. M. *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: X família: Sphegids*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural: [Tipografia L'Avenç].

— *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: XII família: Sapygids; XIII família: Scolids; XIV família: Mutillids*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural: [Tipografia L'Avenç].

— *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: IV família: Ichneumonidae*. Barcelona: Institució Catalana de Ciències Naturals: [Tipografia L'Avenç].

1905

ANTIGA I SUÑER, P.; BOFILL I PICHOT, J. M. *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: XIX família: Apidae*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural: [Tipografia L'Avenç].

BOFILL I PICHOT, J. M. «Pere Antiga y Suñer: Notícia necrològica llegida en la sessió del 4 de desembre de 1904». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Vol. 5, núm. 1-2, p. 22-24.

1906

ANTIGA I SUÑER, P.; BOFILL I PICHOT, J. M. *Catàlech de insectes de Catalunya: Hymenòpters: XI família: Pompilidae*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural: [Tipografia L'Avenç].

1908

BOFILL I PICHOT, J. M. «Estudi del bestia porquí». Onzè Congrès de la Federació Catalano-Balear. Vic.

1909

BOFILL I PICHOT, J. M. «Parasitismo animal y sus relaciones con la agricultura: Memoria leída por el académico electo José M.ª Bofill y Pichot en el acto de su recepción y; discurso de contestación por el académico numerario Juan Cadevall». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, vol. 8, núm 7.

1910

BOFILL I PICHOT, J. M. «La Facultad de Ciencias Naturales en nuestra universidad». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, vol. 10, núm. 8-9, p. 109-110.

1911

BOFILL I PICHOT, J. M. «Algunos datos anatómicos y biológicos del *Anthrenus verbasci* L.». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, vol. 8, núm. 26.

1912

BOFILL I PICHOT, J. M.; ORS, Eugeni d'. «Ponència sobre la publicació de la “Flora de Catalunya”». *Arxius de l'Institut de Ciències*, 1(2), p. 6-9.
— «Ponència sobre la publicació de la “Fauna malacològica de Catalunya”». *Arxius de l'Institut de Ciències*, 1(3), p. 13-15.

1914

BOFILL I PICHOT, J. M. «Segon Congrés Internacional d'Entomologia d'Oxford (5-10 d'agost 1912)». *Arxius de l'Institut de Ciències*, 2(1), p. 141-145.

1916

BOFILL I PICHOT, J. M. «Noticias anatómico-biológicas del *Oligomerus brunneus* Oliv. y de su parásito el *Pediculoides ventricosus* Newp.». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, vol. 12, núm. 12, p. 201-218.

1917

BOFILL I PICHOT, J. M. «Contribució a la crònica de la història natural a Catalunya». *Arxius de l'Institut de Ciències*, 5(4), p. 169-188.

- «A propósito de un *Anisolabis* alado: Contribución al estudio de los órganos voladores y de los esclerites torácicos en los dermápteros, datos para la interpretación del macropterismo excepcional = À propos d'un *Anisolabis* ailé: contribution à l'étude des organes du vol et des sclérites thoraciques chez les dermaptères, données pour l'intelligence du macroptérisme exceptionnel; por J. Pantel; traducción castellana de J. M.ª Bofill y Pichot». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, vol. 14, núm. 1, p. 1-158.

1918

BOFILL I PICHOT, J. M. «L'entomologia i l'excursionisme. Extret de la conferència donada per Josep M. Bofill i Pichot el dia 23 de gener de 1918 en el local de l'Ateneu Enciclopèdic Popular». *Noticiari Mensual de la Secció d'Excursions* [Barcelona: Ateneu Enciclopèdic Popular].

- *Contribució a la crònica de la història natural a Catalunya: Treball llegit en la IV Festa Anyal de l'Institut el dia 28 d'abril de 1918*. Barcelona: Institut de Ciències.

1923

BOFILL I PICHOT, J. M. «Parlament llegit en la sessió solemne celebrada el dia 14 de desembre de 1922, amb motiu d'acomplir-se el primer decenni de la Societat de Biologia i de l'homenatge fet per aquesta al Dr. Turró». *Arxius de l'Institut de Ciències*, 10, p. 70-80.

- «Gibert i Olivé (Ag. M.^a). Crustacis de Catalunya. C. Bolívar y Pieltain». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, vol. 23, núm. 1-2 (gener-febreny), p. 55.

1925

BOFILL I PICHOT, J. M. «De patología vegetal». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, vol. 18, núm. 17, p. 403-429.

- «Discurso de contestación [a la memoria "Los herbarios de Catalunya y su conservación" leída por el académico electo Pio Font y Quer en el acto de su recepción]». *Me-*

memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, tercera època, vol. 18, núm. 18.

1930

BOFILL I PICHOT, J. M. «Discurso de contestación [a la memoria “Las razas animales en relación con la etnología de Cataluña” leída por el académico electo Pedro M. Rossell i Vilà en el acto de su recepción]». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, vol. 22, núm. 1.

1931

BOFILL I PICHOT, J. M. «De patología vegetal, II». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, tercera època, vol. 22, núm. 15, p. 289-301.

1938

BOFILL I PICHOT, J. M. *Contribució a la crònica de la història natural a Catalunya: Discurs llegit en la IV Festa Anyal de l'Institut*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.